

Kulturarv i Nationalparken

Stedbunden læring og undervisningsforløb

2010

Indhold:

Forord	side 3
Undervisningsforløb	side 5
• Besættelsen i Stenbjerg	side 5
• Stranding i Stenbjerg	side 11
• Englandskrigen i Stenbjerg	side 14
• Englandskrigen i Agger	side 21
• Litteratur i Nationalparken	side 28
• Besættelsen i Klitmøller	side 37
• Kommunikation	side 43
• Møller og sandskuder	side 56
• Sandflugten fordriver dem	side 66
• Kvindeliv og kønsroller	side 70
• Børnearbejde før og nu	side 77
• Kystsikring	side 85
• Skal man hjælpe sin næste?	side 93
• Gys og gru i nationalparken	side 96
• Kirkekunst i nationalparken	side 98
• Besøg den gamle kirkegård	side 101
• Af sand fordærvet, om sandflugt	side 104
Supplerende materialer og henvisninger	side 109

Forord

Danmarks nationalparker er udpeget, så de rummer en lang række naturvidenskabelige og kulturhistoriske elementer. Når elever fra lokalområdet og resten af Danmark færdes i områderne, kan stedbundne undervisningsforløb, der åbner op for almen læring og dannelse, være en hjælp til at forøge turens faglige indhold.

På denne baggrund søgte Thisted Museum i 2009 Kulturarvsstyrelsen om midler til at udvikle og gennemprøve kulturhistoriske undervisningsforløb for folkeskolen. Projektet er blevet til i et samarbejde mellem Thisted Museums medarbejdere og Thisted Kommune. Her er nu en række af velbeskrevne forløb, der kan være inspiration til undervisning eller bruges direkte.

Forløbene er skrevet ind i skoven-i-skolen modellen efter dennes tilladelse, idet det er en velafprøvet og anvendelig måde at beskrive undervisning uden for skolen og museets mure på. Ved hvert forløb er der gjort rede for nogle af de "Fælles mål" der arbejdes med.

Forløbene er efter gennemgang ved pædagogiske konsulenter redigeret, så der for så vidt muligt tages hensyn til børn med generelle eller mere specielle indlæringsvanskeligheder. En differentiering i teksternes sværhedsgrad, et stort billed – og lydmateriale skulle sammen med materialets mange aktiviteter være med til at spille på mange læringsstrenger.

"Projektet er et rigtig godt tiltag, idet det inddrager kulturarven i Nationalpark Thy i konkrete lærings- og undervisningsforløb overfor kommunens folkeskoleelever. Det er fremmede for projektet, at forløbene udnytter vores lokale ressourcer og kulturarv i den konkrete undervisning i folkeskolen.

Ligeså er det vigtigt for landsdelen, at promovere dennes ressourcer overfor nutidens børn og unge, så de bliver bevidste om, hvilken fantastisk landsdel, de er en del af nu og forhåbentlig i fremtiden" skriver Morten Lund, pædagogisk udviklingsafdeling i Thisted kommune, og fortsætter: " Samtlige lærings- og undervisningsforløb indeholder både en teoretisk del og en praktisk læringsdel. Netop denne kendsgerning er en styrke i forløbene, idet det muliggør, at man kan tilgodese størstedelen af eleverne i den almindelige folkeskole."

Sådan bruger du materialet

De enkelte forløb og aktiviteter er beskrevet så grundigt, at det er muligt for læreren at sætte sig ind i dem og derefter selv gennemføre dem. Men det er stadig muligt at få hjælp fra Museet for Thy og Vester Hanherred, hvis man har brug for det.

Det er afgørende for børnenes læringsudbytte, at børnene, og læreren, er forberedt på den sammenhæng aktiviteterne laves i. Når det vi laver ude kobles med det vi laver inde, er der mulighed for at børnene får en mere hel læring og bredere forståelse for emnet.

Derfor er der også til hvert forløb beskrevet litteratur og andre materialer, man kan arbejde med inden man tager ud med eleverne. Det er også vigtigt, at der under besøget ude indsamles materialer og dokumentation, der kan arbejdes videre med. Dagbøger, billeder, lyngris og strandskaller er huskeknager, der kan bruges både til at fastholde oplevelsen, men også til det videre arbejde når besøget er forbi og gummistøvlerne sat i skabet.

At sammensætte forløb, hvor børnene arbejder inde – ude – inde med det samme faglige indhold, åbner mulighed for at børn, der lærer på forskellig måde, alle får mulighed for at tilegne sig de faglige indholdsområder på et bredere grundlag. Når læreren og eleverne ved hvilken sammenhæng de skal ud i, og hvilke fagområder de arbejder med, er det også muligt at få langt mere ud af at tage ud. Ude er også et rum at lære i, og de originale ting og objekter der er at studere derude hvor de hører hjemme kan give oplevelser af ægthed og stor værdi (Hyllested 2010). Men det er først, når læreren og eleverne bevidst arbejder med processer og begreber, at aktiviteterne får betydning.

Det er læreren, der har det faglige ansvar og læreren, der vælger at bruge kostbar undervisningstid på at tage børnene med ud. Derfor er det også lærerens arbejde, at udvælge og bearbejde det materiale, der skal anvendes i uderummet. Når dette lykkes, lærer børnene ikke kun det de skal, men også meget, meget mere.

Vi håber at rigtig mange børn og lærere vil få glæde af forløbene, og at de vil være med til at fremme mange elevers læring i nationalparken og gøre deres besøg her til en endnu bedre oplevelser.

Juni 2010, forfatterne

Besættelsen i Stenbjerg

Fag: Historie, religion

Klassetrin: mellemtrin/overbygningen

Årstid: Hele året.

Kort om forløbet:

Eleverne skal aktiveres med udgangspunkt i hændelser, som har fundet sted i Stenbjerg. De arbejder med begreberne *krig – fred – besættelse* og arbejder konkret med en flyverbegravelse (1944)

Formål:

Eleverne skal ved at beskæftige sig med besættelsestidens spor i Stenbjerg få viden om og kendskab til besættelsestidens problematikker og samarbejdspolitikken under krigen.

Sted:

Stenbjerg landingsplads og kirkegården

Forberedelse:

Eleverne skal have læst teksten (bilag 1) og arbejdet med den (bilag 2) inden besøget.

Eleverne arbejder desuden inden besøget med besættelsen, f.eks. kap "Balance og besættelse" i Jens Aage Poulsens "HIT med Historien", Gyldendal 2005 pp 106 – 147, særligt s. 127 og frem. I "Ny historie for ottende", gyldendal uddannelse 2000 pp 76-85 er besættelsestiden også beskrevet.

I danskundervisningen kan de læse "Den gode soldat" af Viggo F. Møller, der er et sarkastisk/hadefuldt digt fra den danske modstandskamp.

Hvad skal du bruge:

Målebånd/tommestok (til at anlægge flyvergraven), notatblok.

Læreren må sørge for, at baggrundsteksten er til rådighed under besøget – print teksten ud (bilag 1) og laminér den så der er en pr 2 elever.

Teksten findes i en original lidt svær udgave og i en omskrevet lettere læst udgave. Læreren vælger selv sværhedsgraden.

Hvor lang tid tager undervisningen:

Ca. 4 timer

Sådan gør du:

Eleverne besøger kirkegården.

Ved mindestenen over Bernard Sabbath, der står i en samling af gamle gravsten, læser de sammen to og to teksten (bilag 1a eller 1b).

Besvar eller diskuter, hvorfor tyskerne ikke ville have flyveren begravet på kirkegården – hvad kunne der ske ved det (bilag 2)?

Hvorfor ville lokalbefolkningen have ham på kirkegården?

Hvad var tyskerne bange for? Vi er i 1944, og altså hen mod slutningen af en besættelse.

Herefter går børnene til vandet, og etablerer selv en flyvergrav.

Anlæg en flyvergrav (bilag 3):

Eleverne læser, eller læreren fortæller om piloten, der blev begravet på stranden i 1944.

Lav derefter et midlertidigt gravsted for en flyver, der er drevet i land. Brug de forhåndenværende materialer og sørg for, at gravstedet udviser værdighed og respekt for den døde.

Diskutér, hvad det ville være godt der stod på graven? Find en inskription til graven.

Fælles mål2 (uddrag):

Historie, efter 9. klasse:

- kende forskellige måder at løse konflikter på i tid og rum og vurdere effekten af forskellige fredsbevarende og konfliktløsende aktiviteter
- give eksempler på, at en periodes fremherskende værdier og holdninger kan forklare afgørende begivenheder og samfundsforandringer
- kunne beskrive forskellige tidsaldres former for magtanvendelse og diskutere begrundelser og konsekvenser
- kunne sammenligne egne livsbetingelser med foregående slægtleds og diskutere, hvilke forhold der er ens, hvilke der er forskellige og baggrunden herfor

Forslag til videre arbejde:

Er man af sted i Vestjylland er det oplagt at besøge Hanstholm-fæstningen, der på glimrende vis illustrerer mange af 2. Verdenskrigs facetter: <http://www.museumcenterhanstholm.dk/>

I kan også arbejde med undervisningsforløbene "Englandskrigen i Stenbjerg" og "Stranding i Stenbjerg"

Litterært passer Viggo F Møller eller Morten Nielsens digte også godt ind i forløbet.

Kontaktinformation: www.thistedmuseum.dk . Svend Sørensen [thistedmuseum@mail.tele.dk]

Forfatter: Svend Sørensen

Keywords: Besættelsen, flyverbegravelse, fjendebilleder.

Bilag 1, tekst

Tekst 1a:

Flyverbegravelse i Stenbjerg i 1944

Uddrag af artikel fra Historisk Årbog for Thy, Mors og Vester Han Herred (1980 s. 32):

(findes på www.thistedmuseum.dk under Historisk Årbog)

I slutningen af september 1944 fandt strandfoged Jens Martin Jensen, Stenbjerg, på sin inspektionstur langs Stenbjerg søndre strand liget af en ilanddrevne engelsk flyver. Han var vel ca. 20 år gammel. Flyveren var nøgen med undtagelse af fødderne, der bar støvler, og benene fra knæet og nedefter bar resterne af den nedkrængede flyverdragt. Liget frembød mærker af et dødbringende skudsår i højre bryst, og et skud gennem det ene lår. Selv i døden var han af et tiltalende ydre.

Strandfogeden slæbte liget op på den øvre strandbred, så det lå fri af dagligt vande. Da det var i de dage, hvor det danske politi var blevet fjernet af den tyske værnemagt, henvendte strandfogeden sig til tyskerne og bad om lov til at begrave det ilanddrevne lig på den for lignende tilfælde gængse måde, hvad der imidlertid blev ham nægtet. Derimod meddelte man ham fra den tyske værnemagts side, at der ville blive sørget for ligets begravelse. Nedgravningen af dette blev derefter foretaget den 27. september på det sted, hvor strandfogeden havde slæbt liget hen. På dette sted blev der rejst et kors med følgende påmalede indskrift:

A.M.

27-9

1944

wurde hier die Leiche des engl. Fliegers

BERNHARD SABBATH

Nr.16 129636

beigesetzt.

Jens Martin Jensen og med ham befolkningen i Stenbjerg var meget uhyggeligt berørt af, at den unge mands lig var blevet jordet et sted, hvorfra en kraftig pålandsstorm kunne hente ham tilbage til havet! Strandfogeden og overklitfoged Axel Rasmussen søgte derfor tyskerne om at få flyveren begravet på Stenbjerg Kirkegaard. De fik tilladelsen på den betingelse, at de skulle sørge for, at der ingen demonstrationer fandt sted. Af samme grund måtte de bede købmand Hansen i Stenbjerg vente med at lægge en krans på graven. Han havde indsamlet bidrag til en meget stor krans blandt sine kunder.

Under overvågning af en tysk vagt opgravede fire af redningsbådens besætning det efter forholdene ret velbevarede lig af den unge mand. Derefter kørtes båren til Stenbjerg. Ved det første hus, de kom til, mødte de meget rørende en fisker ved navn Jens Chr. Mikkelsen, der lagde nogle blomster på båren, medens konen stod og tørrede øjnene i forklædet. Der var blandt blomsterne også grønt fra juletræet, og det var tydeligt at se, at urtepotterne i vinduet havde måttet levere blomsterne.

Kun beboerne i fire huse gik imod henstillingen om ikke at demonstrere og havde flaget på halv stang. Alle holdt sig inden døre eller i alle tilfælde borte fra landevejen, og ingen mødte op ved kirken eller på kirkegården.

Da liget kom til kirken, ringede klokkerne på sædvanlig vis. Kisten blev båret til graven under afsyngelsen af salmen "Vor Gud han er så fast en borg"! Pastor Nielsen forrettede jordpåkastelsen, bad Fadervor og lyste velsignelsen, men holdt efter aftale ingen tale over den døde.

NB: Det viste sig efter krigen, at flyveren ikke var englænder, men amerikaner, og tre år senere blev han genbegravet på en militær kirkegård i Amerika.

Tekst 1b:

Strandfoged Jens Martin Jensen, fandt i efteråret 1944 liget af en pilot på stranden. Liget var nøgent, undtagen på fødderne hvor der sad støvler og rester af en flyverdragt.

Da det danske politi i 1944 var fjernet af tyskerne, spurgte strandfogeden tyskerne om han måtte begrave liget. Det måtte han ikke, tyskerne ville selv begrave det. Tyskerne begravde liget på stranden hvor det var blevet slæbt hen, og skrev på graven:

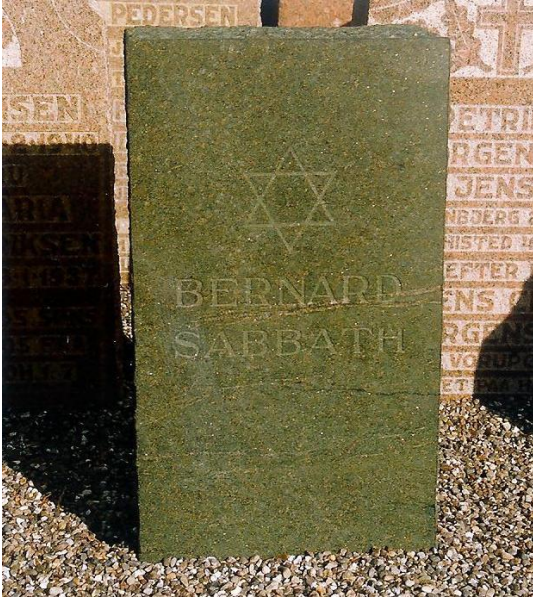
A.M.
27-9
1944
wurde hier die Leiche des engl. Fliegers
BERNHARD SABBATH
Nr.16 129636
beigesetz.

Folkene i Stenbjerg syntes det var uhyggeligt at liget var blevet begravet et sted, hvor havet under en storm kunne grave det op, og bad tyskerne om lov til at grave det op og begrave det på kirkegården. Det fik de lov til. Begravelsen skulle foregå i stilhed. Mens en tysk vagt så på, gravede beboerne liget op og førte det til kirkegården. Fire huse havde flaget på halv, og nogle lagde blomster ved vejen.

Præsten holdt ikke nogen tale, men der blev sunget "Vor Gud han er så fast en borg" og sagt fadervor.

Købmanden havde samlet ind til en krans til den døde, men den måtte de vente med at lægge på graven, da tyskerne ikke ville have nogen demonstrationer.

Gravsten over Bernard Sabbath på Stenbjerg Kirkegård.

Foto, Museet for Thy og Vester Hanherred

Bilag 2, elevopgave:

Læs teksten igennem (bilag 1).

Ord:

Strandfoged: en person der er ansat til at føre opsyn med strandinger og bjergninger på stranden.
En slags "strandopsynsmand"

"Die Leiche" betyder liget

"Beigesetz" betyder Bisat (begravet)

Spørgsmål til teksten:

Hvor vil danskerne begrave liget?

Hvor vil tyskerne begrave liget?

Hvor mange gange bliver liget begravet?

Hvad var tyskerne bange for?

Bilag 3, anlæg en flyvergrav

Forestil dig at du er dansker ved vestkysten i 1944.

Et lig af en engelsk pilot driver i land. Man kan se af hans papirer, at det er den 23-årige John Richard Suffolk, født den 22. Januar 1921.

Diskuter sammen to og to:

Hvor synes du han skal begraves?

Hvordan synes du man skal holde begravelsen?

Hvad skal der stå på gravstenen?

Skriv et forslag til inskriptionen her:

Forslagene diskuteres på klassen – hvad bør der stå på en gravsten?

Hvis der er tid, kan børnene anlægge eller markere et forslag til et gravsted.

Stranding i Stenbjerg – og forholdet til andre lande

Fag: Historie, religion

Klassetrin: 6.-9. Klasse

Årstid: Hele året.

Kort om forløbet:

Eleverne skal aktiveres med udgangspunkt i hændelser, som har fundet sted i Stenbjerg. De arbejder med begreberne: *krig – fred – besættelse* med udgangspunkt i strandingen i 1904.

Formål:

Eleverne skal ved at beskæftige sig med strandingen få bedre kendskab til perioden omkring århundredeskiftet, samt forholde sig til næstekærlighed og forholdet til de fremmede.

Sted:

Stenbjerg landingsplads og redningsmuseet.

Forberedelse:

Eleverne skal have beskæftiget sig med emnet, f.eks. ved at læse pp 82-88 (om indre mission) i Jens Aage Povlsen: "Hit med historien", Gyldendal 2005 (for 7. Klasse)

I Carsten Bo Madsen et al "Liv og religion" for 5. Klasse, Gyldendal 2005 kan man på pp 44-53 læse om "Skal man hjælpe", om næstekærlighed førhen og i dag.

Læreren må sørge for, at baggrundsteksten er til rådighed.

Hvad skal du bruge:

Målebånd/tommestok, notatblok, stopur (er i de fleste mobiltelefoner), laminerede tekstark, arbejdsark (bilag 1)

Hvor lang tid tager undervisningen:

Ca. 2 timer

Sådan gør du:

Besøg redningsmuseet (åbner hver dag kl. 10):

Redningsaktionen i 1904 læses/fortælles. Find i udstillingen fotografiet fra den protokol, hvor redningsaktionen er omtalt.

Stenbjerg fik redningsstation i 1894. Find i udstillingen ud af, hvorfor det skete netop på dette tidspunkt. (22/11 1893 druknede 48 fra fiskerlejer i Thy). Mål længden på redningsbåden.

Ved siden af redningsbåden er der redningsveste og en tavle med **Anvisning til Skindødes Behandling**, hvor der er regler for oplivningsforsøg. Brug tavlen eller en bog og forbered demonstration af et oplivningsforsøg.

Først i 1930 blev redningshuset flyttet ned til landingspladsen. Før den tid lå den oppe ved kirken. Find telefonen i redningshuset og forestil dig dengang, der ikke var telefon. Så måtte man løbe op til kirken for at slå alarm, hvis man så et strandet skib. Tag tid på, hvor lang tid det tager at løbe op til kirken.

Baggrund:

Efter bombardementet af København i 1807 var englænderne forhadte i Danmark. Amtmanden i Thisted Amt omtalte dem således i 1807 som "Verdens Tyranner, Engellænderne, dette Folk, der endnu ikke var mættet af Blod". Hele teksten til amtmand Fayes opråb kan findes i "Historisk Aarbog for Thisted Amt" 1937 s. 338-42 (findes på www.thistedmuseum.dk under Historisk Årbog). Thy havde en vigtig placering for udførsel af korn til Norge under krigen. Derfor fik amtmanden bygget skanser i Klitmøller, Vigsø og Thorup Strand for at beskytte udskibningen af korn. De første skanser blev bygget i 1808 og blev udbygget 1811.

Med krigen i 1848-50 og 1864 svingede antipatien over til at omfatte det tyske/prøjsiske. Flyverbegravelsen i Stenbjerg i 1944 afspejler sympatien for englænderne/de allierede, men den viser også, hvordan samarbejdspolitikken indebærer omgang med besættelsesmagten.

I 1852 oprettede man "Det Nørrejyske Redningsvæsen" og anlagde langs hele vestkysten små redningsstationer med jævne mellemrum. Redningsvæsenet er et eksempel på, hvordan man i fredstid hjælper nødstedte uanset nationalitet.

Læs om redningsmuseet her: http://www.skovognatur.dk/NR/rdonlyres/F4F55235-689C-45E5-BABE-90C839DE740E/7345/web_Stenbjergfolder1.pdf

Stranding ved Stenbjerg 1930, foto Museet for Thy og Vester Hanherred

Fælles mål2 (uddrag):

Historie, efter 9. Klassetrin:

- karakterisere forskellige typer af ind- og udvandring og diskutere kulturmødets positive og negative sider
- kunne sammenligne egne livsbetingelser med foregående slægtleds og diskutere, hvilke forhold der er ens, hvilke der er forskellige og baggrunden herfor

Kristendomskundskab, efter 6. Klassetrin:

- give eksempler på sammenhænge mellem værdier, normer og adfærd
- udtrykke sig om, hvad det vil sige at være menneske, samt hvilken betydning tro kan have for livsopfattelsen

Forslag til videre arbejde:

Man kan arbejde videre med vækkelserne, se f.eks. "Liv og religion" 7/8, Gyldendal 2008, pp 152 – 155

I kan også arbejde med undervisningsforløbene "Besættelsen i Stenbjerg" og "Englandskrigen i Stenbjerg" samt "Skal man hjælpe sin næste"

Kontaktinformation:

Redningsmuseet har åbent hver dag kl 10 – 17 om sommeren (ingen opsyn eller rundvisninger)

Forfatter:

Svend Sørensen [thistedmuseum@mail.tele.dk]

www.thistedmuseum.dk

Keywords:

Stranding, redningsmuseum, redningsvæsen, førstehjælp, fjendebilleder, historie, kristendomskundskab, religion

Baggrundstekst

Redningsaktion i Stenbjerg i 1904

Tekst af Svend Sørensen fra webstedet 1001 Fortælling

(http://www.kulturarv.dk/1001fortaellinger/da_DK/stenbjerg-landingsplads):

Det var en tåget morgen den 10. marts 1904, da redningsstationen i Stenbjerg fra en fisker fik melding om, at et skib var strandet 250 m fra land. Klokkeren var 7.30, opsynsmanden sendte straks bud efter de 12 redningsmænd og heste til at trække redningsbåden. En halv time senere forlod båden redningshuset, som dengang lå midt i byen. Omkring kl. 9 kunne båden sættes i vandet og komme besætningen på dampskibet "Marie" af Kiel til undsætning. Alle 16 mand blev taget over i båden og reddet i land. Hver redningsmand havde tjent en dagløn på 15 kr. - mange penge dengang. Redningsstation blev oprettet i 1894, og omkring år 1900 var der én redningsaktion om året. I 1931 flyttede man redningshuset ned til landingspladsen.

Englandskrigen i Stenbjerg

Fag: Historie, dansk, matematik

Klassetrin: Melletrin/overbygningen

Årsted: Hele året.

Kort om forløbet:

Eleverne skal aktiveres med udgangspunkt i hændelser, som har fundet sted i Stenbjerg. Begivenhederne dækker over begreberne: *krig – fred* og omfatter Englandskrigen (1809)

Formål:

Eleverne skal ved at beskæftige sig med englandskrigen og arbejde med fæstningsværker langs vestkysten få forståelse for betydningen af skansebyggeriet.

Sted:

Stenbjerg landingsplads

Forberedelse:

Eleverne skal have læst teksten (bilag 1) inden de tager til Stenbjerg.

Læreren må sørge for, at baggrundsteksten er til rådighed. Teksten printes og lamineres, så der er et ark/ to elever.

Læreren kan læse om skanser her: <http://www.fortidsmindeguide.dk/Lushage-Skanser.nt005.0.html> og her:

http://fortidsmindeguide.dk/fileadmin/fortidsmindeguide/grafik/fm_guide/PDF_Udskrifter/42_Ryes_Skanser.pdf

Eleverne kan læse om englandskrigen: Om perioden findes elev - litteratur i "Ny historie for Ottende", Gyldendal Undervisning 2000, pp 38-43

Hvad skal du bruge:

målebånd/tommestok, notatblok, laminerede tekststykker, eventuelt et par spader

Hvor lang tid tager undervisningen:

Ca. 4 timer

Sådan gør du:

Byg en skanse:

Først læses/fortælles om træfningen i Stenbjerg i 1809. Det var måske gået anderledes, hvis der havde været en skanse med en kanon. Derfor vil vi bygge én! Ved hjælp af sten markeres omridset af en skanse, der vender ud mod havet. I virkeligheden bestod skansen af lave volde, som man

kunne ligge i skjul bagved. Skansen skal være 100 alen lang (en alen svarer til ca. 63 cm) og have en bredde på 10 alen. Ved hver ende peger skansen skråt bagud i en længde af 20 alen (bilag 2)

Skanserne var forsynet med én eller flere kanoner. Kig på kanonen, som står ved enden af redningsmuseet. Mål den indvendige diameter på løbet og find sten, der nogenlunde kan passe som kanonkugler, selv om de ikke er helt runde. Stenene stables i pyramideform på skansen.

I Stenbjerg var der ingen skanse. Derfor lykkedes det heller ikke i 1809 for kystmilitserne at forsvare de to kornskibe. Kystmilitserne bestod af folk, som boede i omegnen, og de havde kun rifler og primitive stikvåben. De øvede sig i at ramme med deres våben. Prøv jeres egen træfsikkerhed med små sten som kasteskyts. Sæt en pind op uden for skansen i passende afstand og prøv at ramme den! (bilag 3)

Baggrund:

Efter bombardementet af København i 1807 var englænderne forhadte i Danmark. Amtmanden i Thisted Amt omtalte dem således i 1807 som "Verdens Tyranner, Engellænderne, dette Folk, der endnu ikke var mættet af Blod". Thy havde en vigtig placering for udførsel af korn til Norge under krigen. Derfor fik amtmanden bygget skanser i Klitmøller, Vigsø og Thorup Strand for at beskytte udskibningen af korn. De første skanser blev bygget i 1808 og blev udbygget 1811.

Med krigen i 1848-50 og 1864 svingede antipatien over til at omfatte det tyske/prøjsiske. Flyverbegravelsen i Stenbjerg i 1944 afspejler sympatien for englænderne/de allierede, men den viser også, hvordan samarbejdspolitikken indebærer omgang med besættelsesmagten. I 1852 oprettede man "Det Nørrejyske Redningsvæsen" og anlagde langs hele vestkysten små redningsstationer med jævne mellemrum. Redningsvæsenet er et eksempel på, hvordan man i fredstid hjælper nødstedte uanset nationalitet.

Hele teksten til amtmand Fayes opråb kan findes i "Historisk Aarbog for Thisted Amt" 1937 s. 338-42 (findes på www.thistedmuseum.dk under Historisk Årbog).

Fælles mål2 (uddrag):

Historie efter 6. Klassetrin:

- kunne påvise udenlandsk indflydelse på udviklingen i Danmark på erhvervmæssige og kulturelle områder
- kende betegnelser for tidsepoker og kunne placere dem i en absolut kronologisk sammenhæng
- selv formulere historiske fortællinger og selv etablere historiske scenarier på baggrund af erhvervet viden

Matematik efter 6. Klassetrin:

- afkode og anvende matematiske symboler, herunder variable og enkle formler samt oversætte mellem dagligtprog og symbolsprog (symbolbehandlingskompetence)

- arbejde individuelt og sammen med andre om praktiske og teoretiske problemstillinger, problemløsning samt øvelser

Forslag til videre arbejde:

Eleverne kan arbejde videre med Københavns befæstning, voldene og byudviklingen. Man kan også tage emner som Maginotlinien og tyskernes bunkerbyggeri op.

Eleverne kan læse uddrag af Henrik Ibsens: Terje Vigen.

Under besøget kan I arbejde med undervisningsforløbene: "Besættelsen i Stenbjerg" og "Stranding i Stenbjerg" samt kristendomsforløbet "Skal man hjælpe sin næste"

Kontaktinformation:

www.thistedmuseum.dk

Svend Sørensen [thistedmuseum@mail.tele.dk]

Forfatter:

Svend Sørensen

Keywords:

Københavns bombardement, Englandskrigen, fjendebilleder.

Bilag 1a:

Baggrundstekst

Engelsk angreb på Stenbjerg i 1809

Tekst af Svend Sørensen fra bogen Nordjylland und Englandskrigen:

I Stenbjerg kom en engelsk kutterbrig ind under land ved bavnens kl. 9 om formiddagen den 19. maj 1809. Den satte to bemandede barkasser (robåde) ud for at bemægtige sig en norsk slup, der var sat på grund og blevet lastet med rug. Det lykkedes i første omgang, men da en del fra kystmilitset mødte op, blev de igen fordrevet fra det norske fartøj, oven i købet med et tab på to mand. Englænderne gav dog ikke op, og kutteren gik nu nærmere land og udsatte fire barkasser, mens der blev givet ild med geværer og store kanoner. Kystmilitsets få geværer kunne intet udrette, og englænderne slæbte af med den norske slup.

Elevegave:

Læs teksten selv.

Sæt streg under de ord du ikke forstår.

Sammen to og to arbejder I med at finde ud af hvad ordene betyder.

Brug eventuelt www.wikipedia.dk (søg på "brig" i stedet for "kutterbrig")

Læs nu teksten igen.

Samlet på klassen gennemgås, hvad det er der sker i fortællingen.

Bilag 1b:

Baggrundstekst

Engelsk angreb på Stenbjerg i 1809

Den 19. maj 1809 kom der et mindre engelsk skib ind under land ved Stenbjerg. Det engelske skib satte to robåde i vandet for at erobre en norsk båd (slup), der var ved at blive lastet med rug. Det lykkedes i første omgang for englænderne at erobre den norske båd, men så kom det danske kystmilitær og jog dem væk. Selvom der døde to englændere, gav de ikke op, men sejlede tættere på land og hentede nu fire robåde.

Mens de skød med geværer og kanoner, slæbte englænderne den norske båd væk. Kystmilitsen kunne ikke gøre noget, da de kun havde geværer.

Elevopgave:

Læs teksten selv.

Sæt streg under de ord du ikke forstår.

Sammen to og to arbejder I med at finde ud af hvad ordene betyder.

Læs nu teksten igen.

Samlet på klassen gennemgås, hvad det er der sker i fortællingen.

Bilag 2, matematik:

Der findes en lang række forskellige måleenheder, der er blevet brugt i Danmark i ældre tid, f.eks. alen, favn og fod som afstandsmål. I sø- og luftfart bruger man stadig i mange sammenhænge måleenheden fod og hastighedsmålet knob.

1 favn (3 alen)	1,884 m
1 alen (2 fod)	0,628 m
1 fod (12 tommer)	314 mm
1 tomme	26,14 mm

I opgaven kan der arbejdes med at udmåle skansen både i elevernes fødder, deres alen og siden i meter for at få en fysisk fornemmelse af forskellene.

Eleveopgave:

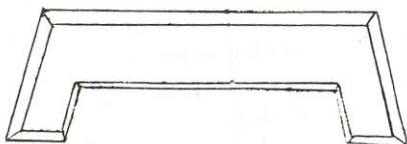
Vi skal bygge en skanse til forsvar af kysten. I gamle dage regnede man i "alen", det er længden af en underarm.

Hvor lang er din underarm? Mål det med et centimetermål.

Skansen skal være 100 alen lang – hvor langt er det?

1 alen = 0,628 meter

Det er svært at måle så langt med et målebånd. Hvordan kan vi ellers afsætte afstanden?

Skanse. Model af Svend Sørensen

Bilag 3.

Prøv at kaste til mål.

Hold af ca 3 elever / pind

Sæt en pind i sandet. Tegn en cirkel rundt om pinden med en radius på 30 cm.

Saml selv 6 håndstore sten.

Gå 5 skridt baglæns

I skal skiftes til at kaste mod pinden. Når du rammer i cirklen, tager du et skridt baglæns.

Hvem kommer længst væk?

Englandskrigen i Agger

Fag:

Historie, dansk, matematik

Klassetrin: Overbygningen (7.-10. Klasse)

Årstid: Hele året.

Kort om forløbet:

Eleverne skal arbejde med udgangspunkt i en dramatisk hændelse, som har fundet sted i Agger. Begivenheden dækker over begreberne: *krig – fred* og omfatter Englandskrigen (1811).

Formål:

Eleverne arbejder med fæstningsværker langs vestkysten og får forståelse for betydningen af skansebyggeriet.

Sted:

Agger, ved havet.

Forberedelse:

Læreren må sørge for, at baggrundsteksten er læst inden besøget. Teksten findes i to udgaver af forskellig sværhedsgrad (bilag 1a og 1b).

Teksten printes og lamineres, så der er et ark/ to elever, og medbringes.

Vil man arbejde med de gamle måleenheder (bilag 2), er det en fordel at børnene har hørt om det inden opgaven stilles.

Læreren kan læse om skanser her: <http://www.fortidsmindeguide.dk/Lushage-Skanser.nt005.0.html> og her:

http://fortidsmindeguide.dk/fileadmin/fortidsmindeguide/grafik/fm_guide/PDF_Udskrifter/42_Ryes_Skanser.pdf

Hvad skal du bruge:

Målebånd/tommestok, notatblok, laminerede tekststykker.

Opgavearket (bilag 2) printes og lamineres.

Hvor lang tid tager undervisningen:

Ca. 2 timer

Sådan gør du:

Byg en skanse (bilag 2)

Først læses/fortælles om bombardementet af Agger i 1811. Det var måske gået anderledes, hvis der havde været en skanse med en kanon. Derfor vil vi bygge én! Ved hjælp af sten markeres omridset af en skanse, der vender ud mod havet. I virkeligheden bestod skansen af lave volde, som man kunne ligge i skjul bagved. Skansen skal være 100 alen lang (en alen svarer til ca. 63 cm) og have en bredde på 10 alen. Ved hver ende peger skansen skråt bagud i en længde af 20 alen.

Skanserne var forsynet med én eller flere kanoner. Kig på kanonen, som står ved signalmasten. Mål den indvendige diameter på løbet og find sten, der nogenlunde kan passe som kanonkugler, selv om de ikke er helt runde. Stenene stables i pyramideform på skansen.

I Agger var der ingen skanse. Derfor lykkedes det heller ikke i 1811 for kystmilitseren at hindre bombardementet. Kystmilitseren bestod af folk, som boede i omegnen, og de havde kun rifler og primitive stikvåben. De øvede sig i at ramme med deres våben. Prøv jeres egen træfsikkerhed med små sten som kasteskyts. Sæt en pind op uden for skansen i passende afstand og prøv at ramme den!

Skriv en avisartikel om Chresten Grøns beskyttede hus.

Baggrund:

Efter bombardementet af København i 1807 var englænderne forhadte i Danmark. Amtmanden i Thisted Amt omtalte dem således i 1807 som "Verdens Tyranner, Engellænderne, dette Folk, der endnu ikke var mættet af Blod". Thy havde en vigtig placering for udførsel af korn til Norge under krigen. Derfor fik amtmanden bygget skanser i Klitmøller, Vigsø og Thorup Strand for at beskytte udskeibningen af korn. De første skanser blev bygget i 1808 og blev udbygget 1811.

Med krigene i 1848-50 og 1864 svingede antipatien over til at omfatte det tyske/prøjsiske.

Hele teksten til amtmand Fayes opråb kan findes i "Historisk Aarbog for Thisted Amt" 1937 s. 338-42 (findes på www.thistedmuseum.dk under Historisk Årbog).

Bombardementet er også beskrevet i artiklen "Fra Agger for hundrede Aar siden" i Historisk Årbog 1926 (årbøgerne findes på museet hjemmeside www.thistedmuseum.dk).

Fælles mål 2 (uddrag):

Historie efter 6. Klassetrin:

- kunne påvise udenlandsk indflydelse på udviklingen i Danmark på erhvervsmæssige og kulturelle områder
- kende betegnelser for tidsepoker og kunne placere dem i en absolut kronologisk sammenhæng
- selv formulere historiske fortællinger og selv etablere historiske scenarier på baggrund af erhvervet viden

Matematik efter 6. Klassetrin:

- afkode og anvende matematiske symboler, herunder variable og enkle formler samt oversætte mellem dagligsprog og symbolsprog (symbolbehandlingskompetence)
- arbejde individuelt og sammen med andre om praktiske og teoretiske problemstillinger, problemløsning samt øvelser

Forslag til videre arbejde:

Eleverne kan arbejde videre med Københavns befæstning, voldene og byudviklingen. Man kan også tage emner som Maginotlinien og tyskernes bunkerbyggeri op.

Om perioden findes elev - litteratur i "Ny historie for Ottende", Gyldendal Undervisning 2000, pp 38-43

Eleverne kan læse uddrag af Henrik Ibsens: Terje Vigen.

Kontaktinformation:

www.thistedmuseum.dk

Svend Sørensen [thistedmuseum@mail.tele.dk]

Forfatter:

Svend Sørensen

Keywords:

Københavns bombardement, Englandskrigen, fjendebilleder, kanoner, Agger.

Baggrundstekst (bilag 1a)

Læs teksten

Sæt streg under de ord I ikke forstår.

Slå ordene op – brug eventuelt www.wikipedia.dk, og skriv deres betydning

Læs teksten igen

Engelsk angreb i Agger i 1811

Tekst af Svend Sørensen fra bogen Nordjylland under Englandskrigen:

For året 1811 har vi kendskab til tre episoder, én ved Agger, én ved Thorup Strand og én ved Klitmøller. Den første er et eksempel på, at englænderne ikke altid kom med fjendtlige hensigter. Det begyndte ved middagstid den 9. maj, da der fra sydvest kom to engelske brigger, som udsatte to barkasser, hvoraf den største havde omtrent 50 mand. Da de nærmede sig Vester Agger, samlede befalingsmanden en snes kystvogtere med skarpladte geværer. Det fik barkasserne til at vende om, men lidt senere blev der udsat en jolle under hvidt parlamentærflag med en løjtnant og fem matroser. Jollen kom tæt til land og fik kontakt med kystmilitsen. Det blev givet besked på, at kaptajnen ønskede seks mand ombord med fisk, som de ville få betaling for. Dette blev nægtet, og jollen måtte vende tilbage med uforrettet sag. Afslaget fortørnede kaptajnen på den mindste brig, der begyndte at skyde ind over Agger. I den stille, østlige vind kunne briggen gå tæt til revlerne, og kanonaden stod på fra kl. 1 til kl. 3 om eftermiddagen. Derefter søgte briggen ud til den anden, og de sejlede begge nordpå.¹

Agger og Aalum slap billigt ved bombardementet, der udrettede skader på plankeværk o.l. Omtrent 100 kugler blev skudt ind over Agger, men Chresten Grøns hus i Vester Agger var det eneste hus, der blev alvorligt beskadiget. Han lå sammen med sin kone og sov middagssøvn, da de blev vækket ved en forfærdelig molør. Da han kom ud i bryggerset, lå der en kanonkugle på gulvet. Det viste sig, at den var gået gennem taget og havde slået tre tagspær i stykker og beskadiget noget fiskegarn. Senere er der fundet mange kanonkugler mellem Agger og Tåbel, men mange af kuglerne slog ned i Ørum Sø. "Kystmilicen viste ved denne Affaire et uforsagt Mod," skrev Pretzmann, da han dagen efter sad i Sejersbøl og udfærdigede sin rapport. Skaden ved bombardementet af Agger og Aalum blev opgjort til 22 rigsdaler og 32 skilling, som blev udbetalt til de skadelidte.

Bilag 1b

Læs teksten

Sæt streg under de ord I ikke forstår.

Slå ordene op – brug eventuelt www.wikipedia.dk, og skriv deres betydning

Læs teksten igen

Det engelske angreb

Danmark var i krig mod England, og havde tabt det meste af sin stolte flåde til dem. Man havde i Danmark lavet en kystmilits, en slags frivillige soldater, der skulle beskytte kysten mod angreb fra englænderne. Men englænderne kom ikke altid med fjendtlige hensigter.

Den 9. maj 1811 kom der to engelske skibe til Agger. Man kunne ikke sejle helt ind, men satte to store robåde i vandet. Englænderne ville købe fisk af danskerne, men danskerne ville ikke sælge englænderne noget.

Kaptajnen på det mindste engelske skib blev så fortørnet over dette, at han begyndte at skyde med sine kanoner ind over Agger, og kanonaden stod på fra kl. 1 til kl. 3 om eftermiddagen. Derefter søgte skibet ud til det andet, og de sejlede begge nordpå.

Agger og Aalum by slap billigt ved bombardementet, der udrettede skader på plankeværk o.l. Omtrent 100 kanon kugler blev skudt ind over Agger, men Chresten Grøns hus i Vester Agger var det eneste hus, der blev alvorligt beskadiget. Han lå sammen med sin kone og sov middagssøvn, da de blev vækket ved en forfærdelig ballade. Da han kom ud i bryggerset, lå der en kanonkugle på gulvet. Det viste sig, at den var gået gennem taget og havde slået tre tagspær i stykker og ødelagt noget fiskegarn. Senere er der fundet mange kanonkugler mellem Agger og Tåbel, men mange af kuglerne slog ned i Ørum Sø.

Skaden ved bombardementet af Agger og Aalum blev opgjort til 22 rigsdaler og 32 skilling, som blev udbetalt til de skadelidte.

Bilag 2, matematik:

Der findes en lang række forskellige måleenheder, der er blevet brugt i Danmark i ældre tid, f.eks. alen, favn og fod som afstandsmål. I sø- og luftfart bruger man stadig i mange sammenhænge måleenheden fod og hastighedsmålet knob.

1 favn (3 alen)	1,884 m
1 alen (2 fod)	0,628 m
1 fod (12 tommer)	314 mm
1 tomme	26,14 mm

I opgaven kan der arbejdes med at udmåle skansen både i elevernes fødder, deres alen og siden i meter for at få en fysisk fornemmelse af forskellene.

Eleveopgave:

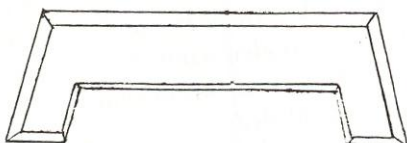
Vi skal bygge en skanse til forsvar af kysten. I gamle dage regnede man i ”alen”, det er længden af en underarm.

Hvor lang er din underarm? Mål det med et centimetermål.

Skansen skal være 100 alen lang – hvor langt er det?

1 alen = 0,628 meter

Det er svært at måle så langt med et målebånd. Hvordan kan vi ellers afsætte afstanden?

Skanse. Model af Svend Sørensen

Bilag 3.

Prøv at kaste til mål.

Hold af ca 3 elever / pind

Sæt en pind i sandet. Tegn en cirkel rundt om pinden med en radius på 30 cm.

Saml selv 6 håndstore sten.

Gå 5 skridt baglæns

I skal skiftes til at kaste mod pinden. Når du rammer i cirklen, tager du et skridt baglæns.

Hvem kommer længst væk?

Litteratur i Nationalparken

Forløb om mange slags fortællinger (genrelære)

Fag: Dansk.

Klassetrin: 6.-9. klasse

Årstid: Hele året.

Kort om forløbet:

Der arbejdes i forløbet med 4 forskellige genrer, med udgangspunkt i tekster fra stedet (Vorupør). Gennem forløbet får eleverne indblik i de forskellige genrers virkemidler, knyttet til stedet og levevilkårene her i tiden omkring og efter 2. Verdenskrig.

Der arbejdes med de 4 genrer

- Prosa/Roman
- Lejlighedssang
- Essay
- Sagprosa

Eleverne skal siden selv arbejde med at fremstille tekster som lejlighedssang, sagprosa og essay.

Det er muligt at splitte klassen op, så der er 4 grupper der arbejder med hver deres aktivitet. Dette kræver dog en grundig opsamling.

Formål:

At skærpe elevernes bevidsthed om litterære genrer og give dem indsigt i de specielle levevilkår, der har været i et fiskermiljø ved havet.

Sted:

Vorupør, hvortil der er busforbindelse fra Thisted. Det er nemmest at mødes ved museet/turistkontoret eller ved landingspladsen.

Forberedelse:

Eleverne har hjemme arbejdet med genrelære og læst de 4 tekster.

Læreren må sørge for, at de omtalte tekster er lamineret og til elevernes rådighed (vedlagt).

Hvad skal du bruge:

Laminerede tekster

Eventuelt udklædning til dramatisering af tekst 1.

Papir og blyant

Hvor lang tid tager undervisningen:

2-4 timer / aktivitet.

Sådan gør du:

A: Skønlitteratur – "Strandvagten"

Hjemme:

Læs uddraget af romanen "Strandvagten" af J.K. Andersen.

Undersøg hans litterære virkemidler ved at se på tillægsordene i de første linier.

Hvordan skaber han stemningen?

Ude:

Inddel børnene i grupper af 4.

De skal nu søge oplysninger om forfatteren J. K. Andersen på museet. Brug oplysningerne til en lille introduktion, som læses op, før en dramatisering af indledningen til romanen. Indøv dramaet. Vis det for de andre.

Hjemme:

Hjemme kan eleverne skrive indledningen til en ny roman, der foregår i nutiden. Gør som i Strandvagten og start med en lille beskrivelse af byen og naturen. Beskriv derefter en episode i en moderne familie, hvor fiskeriet ikke længere har nogen betydning.

B: Lejlighedssangen "Ve Æ Vesterhaw"

Hjemme:

Eleverne læser sangen op for hinanden to og to, og der laves en liste over de ord, som I ikke forstår. Prøv at udtale ordene, og find eksempler på enderim i sangen. Find i fællesskab på klassen sammen med læreren ud af, hvad sangen handler om.

Hvad signalerer forfatteren ved at stave på den måde?

Lejlighedssange er et særligt dansk fænomen, hvor man skriver sange til konfirmationer, bryllupper og andet. I skal undervejs på jeres besøg i Vorupør selv skrive en sang, der handler om jeres besøg herude.

Bliv enige om en melodi alle kender og der kan synges, f.eks. "Mariehønen evigglad", "Oles nye automobil" eller lignende.

Ude:

Inddel børnene i grupper af 3 om morgenen i Vorupør, hver gruppe skal nu skrive et vers om oplevelser I har haft i løbet af dagen, og skal benytte sig af enderim.

Sangen kan handle om klassen og jeres fælles oplevelser. Start med at skrive en masse stikord ned. Husk rimene!

Om aftenen skrives sangen sammen til én lang, der synges i fællesskab.

C: Essays : "Turist i Thy"

Hjemme:

Eleverne læser Dan Turells essay om Thy. Find sammen to og to nogle fakta i teksten, og hvad der er Dan Turells oplevelser og fortolkning. (bilag 1). Herefter klasses Diskussion af de to spørgsmål. I essayet som litterær form blandes den personlige vinkel med fakta.

Ude:

Eleverne skal sammen to og to samle noter under besøget, de kan bruge til at skrive et essay. Der skal mindst være to personlige oplevelser eller vinkler, og to fakta (feks tidspunkter, indbyggertal, etc). Besøg i den forbindelse et eller flere steder, f.eks. kirken og redningsstationen, og brug oplevelsen som indhold i essayet.

Fakta kan f.eks opsamles på museet.

Hjemme:

Skriv derefter et lille essay om jeres besøg i Vorupør. To skrivegrupper læser hinandens essays, og vælger det bedste.

Hefter går 2x2 grupper sammen. I hele klassen er der nu 3 gode essays, som hele klassen kan læse.

Hvorfor er netop disse essays særligt gode?

Hvordan udnyttes essay-genren?

D: Sagprosa: "Politikens bog om Nordjylland"

Hjemme:

Eleverne læser sagprosaen om vækkelsen i Vorupøre.

Inddel børnene i mindre grupper, der ud fra teksten hver forbereder et mundtligt oplæg om:

- Vækkelsen – hvad er det?
- Vorupør redningsstation
- Missionshuset og det elektriske lys

Ude:

Klassen besøger de nævnte steder, og eleverne holder deres oplæg her

Besøg kirkegården og se gravstenen med de 8 fiskere på Vorupør Gl. Kirkegård (ved Kapelvej).

Besøg redningsstationen.

Find missionshuset.

Besøg museet og gør notater til en faglig artikel. Lav evt. en tegning til artiklen.

Hjemme:

Skriv en kort, faglig avisartikel om museet. Sagprosa handler om faktiske ting som ER, og beskriver kendsgerninger.

Sammenlign med Essayet – hvordan er disse to forskellige?

Baggrund:

I 1898-99 indbragte fiskeriet i Vorupør lige så meget som på resten af kysten fra Lildstrand til Nymindegab. Dengang boede de fleste i Sønder Vorupør. Efterhånden blev tyngdepunktet imidlertid flyttet til Nørre Vorupør, der i dag forbindes med navnet Vorupør. Afgørende var den næsten 380 m lange læmole, der blev færdigbygget i 1910. I sin storhedstid var Vorupør det førende fiskerleje mellem Skagen og Esbjerg og havde 27 store, velholdte kystbåde. I dag er der næsten ingen tilbage, som udelukkende lever af fiskeri.

Et dynamisk sted som Vorupør har selvfølgelig tiltrukket kunstnere af mange typer. Således blev nogle af scenerne i den kendte Fy & Bi-film Vester Vov-Vov (1927) optaget i Vorupør.

Fælles mål2, dansk (uddrag):

Efter 6. Klasseset:

- karakterisere og kunne anvende forskellige genrer inden for fiktion og ikke-fiktion
- forklare samspillet mellem genre, sprog, indhold og situation
- fortolke, perspektivere og forholde sig til tekster og andre udtryksformer ud fra både oplevelse og analyse

Efter 9. klasseset

- vise indsigt i - og kunne anvende et bredt udsnit af genrer
- anvende viden om litteraturens foranderlighed gennem tiderne og om, at litteratur afspejler den tid, den er blevet til i

Forslag til videre arbejde:

Dan Turèlls forfatterskab.

Forfattere fra Thy. Se f.eks. kapitlet "Fra bogkassen" s. 289 i bogen "Thy – landet mod nordvest" (2006).

Evt. kontaktinformation:

Vorupør Museum, tlf. 97938850.

Forfatter:

Svend Sørensen.

Keywords:

Vorupør, Dan Turèll, J. K. Andersen, turist, Strandvagten, litteratur, fortællinger, lejlighedssange, roman, essay, sagprosa, poesi, drama.

Tekster

PROSA / ROMAN

Indledning til romanen "Strandvagten", som Jens Kr. Andersen udsendte på eget forlag i Vorupør. 1. oplag 1947, 2. oplag 1949.

Strandvagten

af J. K. Andersen

Solen var ved at dukke sig bag klitterne ude i sydvest; de sidste kolde lys farvede klittoppene og det flade, brogede land bagved; men i kløfterne og dalene var dagskæret ikke mere.

Det smukke fiskerleje lå tyst og stille; men snart indhyllet i efterårsaftens tidlige mørke.

Der var travlhed i det lille fiskerleje ved Grønbakstrand, som byen hed. Det var lige op mod jul. Vinden havde næsten lagt sig efter nogle dages storm, men en sky, der trak op af nordøst, tydede på, at det ville fryse hen på natten. Det var koldt, og den næsten stille vind svirrede lidt i marehalmens totter.

Niels Sten havde sammen med bådelaget været nede på stranden for at slæbe deres båd godt op fra havet, i fald det skulle storme op i juledagene, for nu ville han holde jul, rigtig jul, i sit gamle hjem, som lå godt i læ af den store klit, Grønbak. Der ville han rigtig hygge sig sammen med sin gode kone, Maren, og sine to drenge.

En aften i juledagene sad han og fortalte sin lille dreng, der var syv år, om fiskeriet og om, hvorledes deres kunne gynge ude på havet, når det stormede.

"Kan et stort skib også gynge?" spurgte den lille dreng, der hed Peter, "sådan et stort skib med alle disse store, hvide sejl på, som vi så det den dag, far, da vi stod oppe på Grønbak?"

"Ja, det kan du tro; den kan gynge meget værre end din fars båd!"

"Far! tror du ikke, jeg kan komme med sådan et stort skib, når jeg bliver stor?"

"Jo, det kan du nok!"

"Hvordan skal jeg så komme ud på sådan et skib? Tror du, far, at den vil sejle i land for at tage mig med?"

"Nej, det tror jeg rigtignok ikke! Du skal rejse til en havn, hvor skibene sejler til."

Peter stirrede på sin far; han forstod ikke rigtig det med havnen. Niels Sten lyttede og så om mod Vinduet; han syntes, vinden tog på, og han hørte noget som sand, der slog mod vindueglasset.

Han vendte sig igen om mod Peter, som stod og så på ham med et spørgende blik.

Så siger Niels: "Nej, min lille Peter, du skal ikke med sådan et skib, du skal med far ud at pilke torsk her på stenrampen, hvor du ser de små både ligge om sommeren; det er meget bedre, for så kan du komme hjem til far og mor hver aften; vi kan jo slet ikke undvære dig en eneste nat.

Hvem skal snakke med os, når du er ude med et stort skib i et helt år?"

"Ja, far, jeg vil også være hjemme ved jer."

POESI / LEJLIGHEDSSANG

Sangen er skrevet af Agnes Vester Sørensen til en fest i Klitmøller i sidste halvdel af 1940'erne. Dengang indgik ordet Klitmøller i teksten. Senere har sangen bredt sig og blev i 1996 trykt i Thylands Sangbog.

VE Æ VEJSTERHAW

Melodi: Jeg syngte vil en lille vise

Jeg syngte vil en lille vise,
kun et par simple jævne ord,
i den jeg vil af hjertet prise
de folk, som her i Thyland bor.
Den ene som den anden,
ja både høj og lav,
for alle er de thyboer
her ve æ Vejsterhaw.

Vi holder af, at på det jævne
skal alting gå og et for snår,
og ka' et venskab også revne,
så bli'r der sjældent store skår.
For wos er det en glæde
med sån no stelle daw,
de tøves hver en thybo
her ve æ Vejsterhaw.

Vi holler et a sture taler,
og lider ette sture ord,
når højt man flyver dybt en daler,
det gælder her på Thylands jord,
nej, sinne li' så sinne,
det hår slet ingen jav,
det sejer hver en thybo
her ve æ Vejsterhaw.

Men se engang på Thylands ager
og sig mig, om du osse tror,
der findes noget li' så fager
som her hos os på denne jord,
se kornets gyldne bølger
i blæst en sommerdaw,
det elsker hver en thybo
her ve æ Vejsterhaw.

Man sejer om wos vi er så sene,
og vi vil alting ta' med ro,
det er en dyd, det sku' æ mene,
si bare på en thylandsk ko,
den æder og den gumler,
men det gor et i trav,
den lister ve som thyboer
her ve æ Vejsterhaw.

Si kons po verden ud, min kære,
hva' ska' dog al det hastværk til,
så er det bedre her at være
og hygge sig som hver det vil,
for ham som kør' med stude,
han er dog lige braw,
det tøves hver en thybo
her ve æ Vejsterhaw.

Å Thy med dine kæmpehøje
med lyng og sand og skæve træ'r,
som må sig efter vinden bøje,
det er den plet, som vi fik kær,
for intet vil jeg bytte
af det, Vorherre gaw
til eje for vi thyboer
her ve æ Vejsterhaw.

ESSAY

Uddrag af essay fra bogen "Thy", udgivet 1979 af Sparekassen Thy:

Turist i Thy af Dan Turèll

Uanset hvad man har læst eller hørt: Når man kommer ud på eftermiddagen en sommerdag, direkte med fly fra sit kære København, ser Vorupør fuldstændig uspoleret ud, uinificeret af turisme. De flade huse ligger langs vejen som i en drøm af et H.C. Andersensk eventyr hele byen igennem, og pludselig går man gennem havnen og ser et syn som man i sin skoletid mangfoldige gange har sunget om i kor men aldrig set så klart - som netop Andersen sagde:

Vildt i vest med klittag sandet løfter sig i bjerges sted -

og nede ved stranden sidder fiskerne, som i denne sommers ofte oprørte vande ikke kan tage ud, og diskuterer sindigt situationen i dyb ro over en pibe røgtobak. Vorupør kl. 15.00 er lige til Danmarkshistoriens Frilandsmuseum.

Men ud på aftenen er billedet anderledes. Hotellerne Nordsøen og Klitten er i gang, Feriebyen glimter af lys, og på Campingpladsen vælter Vesterhavsblæsten det ene telt efter det andet, sejldugene springer op, blaffer og falder til jorden og må rejses på ny.

Og lige ud til klitterne ligger der diskotek til kl. 2.00 nat, og Vindstyrke 16 på Vesterhavet kæmper mod både disco og Lundeborg-valsens i stroboskoplys på baggrund af fiskenet med en hurtignakkende discjockey. »I Got Two Strong Arms I Can Help« synger Billy Swan (den Billige Svans) lige ud for de salt-gennem-sprøjtede gamle redningsstationer, hvor to stærke arme så tit har hjulpet i havsnød.

For Vorupør er Havets By. Intet Vesterhav, ingen Vorupør. Man er fisker. Man tager ud ved 4.00 tiden, man får en dram og en snak efter dagens arbejde ved 16-17.00 tiden. Man føder børn, man fanger fisk, man går i kirke. Og sådan har det været i hundreder af år. Det er den gamle kultur. Det er den der er naturlig for de små 1000 faste indbyggere.

Den nye kultur er turismen. Den er sommerhalvårets vrimlen af tyske og danske indvandrere. Den er diskotekerne, der om vinteren ellers kun har åbent i weekend'erne. Den er cafeteriet med sin piskende kyllinge- og pommes frites-travlhed fra formiddag til langt ud på aftenen. Halvdelen af året, mere eller mindre, er den kultur helt fremherskende - som på et Mini-Mallorca.

Og alligevel er ens første indtryk rigtigt, opdager man så igen senere: Vorupør overgiver sig ikke for turismen, ikke mere end man kan sige at Istedgade overgiver sig til en fuld svensker. Vorupør har sin identitet, sin stædige vestjyske identitet.

SAGPROSA

Historisk oversigt på side 227 i "Politikens bog om Nordjylland" (Svend Sørensen).

Vorupør

Den missionske vækkelse har haft et stærkt tag i Vorupør. Den 26. marts 1885 blev i den forbindelse noget af et vendepunkt. Otte fiskere mistede denne dag livet i brændingen. Redningsbåden var gået ud og havde bjærget ti fiskere, men båden kæntrede, og alle blev kastet i havet. Kun to af fiskerne blev reddet foruden de 12 redningsfolk, der alle bar redningsbælte.

Vækkelsen fik et særdeles praktisk udtryk, da man i 1887 stiftede *Vorupør Fiskercompagni* med lærer *Jens Munk-Poulsen* som drivkraft. Det startede som en menighed, et åndeligt fællesskab uden love og bestyrelse. Den kristne næstekærlighed skulle omsættes i dagligdagens virke. Det indebar, at udbyttet blev udbetalt i lige store portioner til medlemmerne, uanset hvor meget den enkelte båd havde landet af fisk. Denne form for solidaritet eksisterede dog kun i få år. Men det var fiskerne med de mindste fangster, der først sagde fra. De følte, at de modtog en slags almisse og ville ikke være bekendt at modtage penge, som de ikke havde tjent.

I løbet af få årtier blev Vorupør et foregangs fiskerleje uden sidestykke i dansk fiskeri. Forudsætningen var det religiøse sammenhold kombineret med en kompetent ledelse. Det skabte betydelige teknologiske fremskridt inden for bådebyggeri, og samtidigt blev de erhvervsmæssige muligheder udnyttet, idet der med Thy-banens åbning i 1882 var skabt forbindelse til det store tyske marked.

Vorupør Redningsstation er først opført efter en brand i 1989. Foruden den store redningsbåd rummer stationen også et let, hurtigtgående fartøj. Den første roredningsbåd kom til Vorupør i 1851, og i 1920 fik man motorredningsbåd. I perioden 1851-1986 blev der reddet 621 menneskeliv fra strandinger ved Vorupør. 296 blev reddet i redningsbåd, mens 325 skibbrudne blev trukket ind i redningsstol.

Som følge af vækkelsen blev der i 1887 opført et missionshus i Sdr. Vorupør. Selv om kirken var blevet bygget så sent som i 1878, så blev den for lille og lå ucentralt. Kirken blev nedrevet, men kirkegården ligger der endnu. Her finder man graven efter de otte fiskere, der mistede livet i 1885. Materialerne fra den gamle kirke blev genanvendt i den nuværende kirke, der blev indviet i 1902. Selv om der blev anvendt frivillig arbejdskraft, var det en krævende opgave. Det lykkedes først, da den lokale folketingsmand Jens Munk Poulsen fik staten til at overføre knap 20.000 kr., som var til overs fra en renovering af Roskilde Domkirke. Arkitekt *Wiinholt* forsynede kirken med et spir, der også kunne tjene som sømærke.

I nærheden af kirken har missionshuset *Filadelfia* ligget siden i 1916. Huset blev i 1944 okkuperet af tyskerne, der afleverede det året efter i en elendig forfatning. Efter en frivillig indsamling blev missionshuset sat i stand, men 40 år senere var kraften sevet så meget ud af missionen, at der blev indledt forhandlinger med menighedsrådet om at overtage huset. Der gik flere år, før formaliteterne faldt på plads, men d. 6. juni 1999 kunne man hejse flagene i Vorupør. Byen havde fået en ny sognegård, og samtidig havde en nænsom renovering bevaret et fornemt monument over en vigtig epoke i dansk historie.

Samme år som missionshuset blev indviet (1916), kom det elektriske lys til Vorupør, og petroleumslamperne blev sat væk. Lyset var for stærkt for øjnene, mente mange imidlertid, og det var skyld i, at folk i større omfang begyndte at bruge briller!

Bilag 1:

Arbejdsark til Dan Turells Essay "Turist i Thy"

Et essay er en tekstform, hvor man blander fakta med personlige fortolkninger og oplevelser. I skal nu arbejde med at analysere teksten og forstå genren.

Efter besøget i Vorupøre skal I selv skrive et essay.

- Læs teksten.
- Gå sammen to og to.
- Find mindst to eksempler på fakta i teksten.
- Find herefter mindst to eksempler på steder, hvor Dan Turell skriver om sine personlige oplevelser.
- Siden gennemgås teksten i klassen.

Besættelsen i Klitmøller

Fag:

Historie, dansk, religion

Klassetrin: Overbygningen (7.-10. Klasse)

Årsted: Hele året.

Kort om forløbet:

Eleverne skal aktiveres med udgangspunkt i hændelser, som har fundet sted i Klitmøller. De arbejder med begreberne *krig – fred – besættelse* og arbejder konkret med bunkerbyggeri, mineulykker (1944), uheld med håndgranat (1945) og et digt på dialekt (1946).

Formål:

Eleverne skal ved at beskæftige sig med besættelsestidens spor i Klitmøller få viden om og kendskab til forsvarsværker under krigen.

Sted:

Kystbatteri syd for Klitmøller, for enden af Trøjborgvej, hvor der er en større parkeringsplads. Adgangen til stranden foregår ad en sti gennem batteriområdet. Batteriområdet er lejlighedsvist afspærret, når der afholdes skydeøvelser i området.

Forberedelse:

Eleverne arbejde inden besøget med besættelsen, f. eks kap "Balance og besættelse" i Jens Aage Poulsens "HIT med Historien", Gyldendal 2005 pp 106 – 147, særligt s. 127 og frem. I "Ny historie for ottende", gyldendal uddannelse 2000 pp 76-85 er besættelsestiden også beskrevet.

I danskundervisningen kan de læse "Den gode soldat" af Viggo F. Møller, der er et sarkastisk/hadefuldt digt fra den danske modstandskamp.

Hvad skal du bruge:

Målebånd/tommestok, notatblok. Træ, hammer og søm til fremstilling af en lille støbekasse til en bunker – kan evt. fremstilles hjemmefra. Medbring en plade, der kan bruges til et mindesmærke. Læreren må sørge for, at baggrundsteksten er til rådighed under besøget – print teksten ud og laminér den så der er en pr 2 elever.

Hvor lang tid tager undervisningen:

Ca. 2 timer

Sådan gør du:

A. Byg en bunker i vådt sand:

Brug øjnene og målebåndet og lav en skitse af en bunker. Ca. 150 m fra P-pladsen er betonbunkere blevet ødelagt i forbindelse med hjemmeværnets sprængningsøvelser. Find spor efter støbekasser og jernarmeringen i betonen og løbegrave uden for bunkerne. Lav derefter en støbekasse og støb en lille bunker i vådt sand – husk løbegravene bagefter. Som armeringsjern kan bruges tynde grene. Har man ikke materiale til en støbekasse, kan man lave bunkeren uden,

B. Opfør et mindesmærke:

Det er lige efter krigen, og I skal bygge et mindesmærke over 12 fiskere, der mistede livet på havet ved tre mineulykker i 1944. Opfind en inskription til mindepladen. Hvis I vil bruge navne og datoer, kan I få dem fra mindestenen på kirkegården.

C. Kast med håndgranat:

Læs teksten om ulykken i juni 1945. Håndgranater havde en vægt mellem 350 og 600 gram. Find nogle lige store sten, der kan bruges som håndgranater. Man kan lave en primitiv vægt med et bræt, der balancerer over f.eks. en rundstok. Find sten, der får brættet i ligevægt, når der anbringes én på hver ende. På stranden kan I kaste med "håndgranaterne" og måle, hvor langt I kan kaste.

D. Digtet "Æ Tysker' dje Stuer Kanoner"

Hjemme:

Eleverne læser digtet "Æ Tysker' dje Stuer Kanoner" op for hinanden to og to, og der laves en liste over de ord, som I ikke forstår. Prøv at udtale ordene, og find eksempler på enderim i digtet. Find i fællesskab på klassen sammen med læreren ud af, hvad sangen handler om.

Hvad signalerer forfatteren ved at stave på den måde?

Ude:

Skriv et digt om en tysk soldat, Herman, som har været i krigstjeneste i Klitmøller, eller om en dansk arbejder, som har været med til at bygge bunkerne. Start med at skrive nogle episoder ned, som han har oplevet. Vælg om det skal være et alvorligt eller et komisk digt, inden I begynder.

Baggrund:

Batteriet blev anlagt i efteråret 1941 til beskyttelse af en radiostation i den nordlige del af Klitmøller samt den sydlige flanke af 38 cm batteriet i Hanstholm. Arealet er 700 x 300 m og indeholder ca. 40 betonanlæg. Batteristillingen var helt feltmæssigt indrettet med mandskabet indkvarteret i træbarakker. Besætning var i 1941 normeret til 69 mand. I løbet af voksede mandskabsstyrken til 150 mand. Den forreste del af batteriets bunkere er skyllet ud af klitterne og er delvist nedsunket i stranden. I baglandet er batteriets jordstillinger imidlertid velbevarede.

I første omgang blev feltkanonerne opstillet på betonfundamenter fastspændt i deres hjullavet. I forbindelse med udbygningen af "Atlantvolden" begyndte man fra sommeren 1942 at bygge kraftige betonbunkere med to meter tykke vægge og lofter. I sommeren 1944 blev batteriets kanoner flyttet ind i bunkere med skydeskår og anbragt i en soddellavet. Udbygningen af stillingen

foregik næsten helt frem til krigens slutning, idet den sidste bunker i batteriet blev støbt i marts 1945.

Hovedhjørnesteinen i tyskeres forsvarsanlæg var et batteri i Hanstholm med 4 store 38 cm kanoner (38 cm angiver kanonløbets indvendige diameter). Digtet "Æ Tysker' dje Stuer Kanoner" knytter sig til en prøveskydning af den første af disse kanoner i juni 1941.

Fiskerne var hårdt ramt under krigen. I lange perioder forbød tyskerne dem at fiske, og mange af deres sædvanlige fiskepladser var belagt med miner, for at tyskerne ville forhindre englænderne i at sejle ind i Skagerrak. Selv om fiskerne var forsigtige, skete der alligevel uheld. Hårdest gik det ud over Klitmøller, der i sommeren 1944 mistede 12 af sine fiskere. Det skete, da tre kystbåde blev minesprængt. Tabet udgjorde en syvendedel af Klitmøllers aktive fiskere. "Arken" forliste d. 1. juni i et minefelt nordvest for Klitmøller, og 4 mand omkom. "Emanuel" og "Gefion" forliste i et nyudlagt minefelt ud for Stenbjerg d. 4. August, og 8 mand omkom. Mindestenen over de 12 krigsforliste fiskere på Klitmøller kirkegård er fredet.

Fælles mål2 (uddrag):

Historie, efter 9. klasse:

- kende forskellige måder at løse konflikter på i tid og rum og vurdere effekten af forskellige fredsbevarende og konfliktløsende aktiviteter
- give eksempler på, at en periodes fremherskende værdier og holdninger kan forklare afgørende begivenheder og samfundsforandringer
- kunne beskrive forskellige tidsaldres former for magtanvendelse og diskutere begrundelser og konsekvenser
- kunne sammenligne egne livsbetingelser med foregående slægtleds og diskutere, hvilke forhold der er ens, hvilke der er forskellige og baggrunden herfor

Dansk, efter 4. klasse

- udtrykke forståelse af det læste mundtligt og skriftligt

Forslag til videre arbejde:

Er man af sted i Vestjylland er det oplagt at besøge Hanstholmfæstningen, der på glimrende vis illustrerer mange af 2. Verdenskrigs facetter: <http://www.museumscenterhanstholm.dk/>

Vil man arbejde videre med Thy under Besættelsen, kan anbefales bogen "Krigsværk, Thy og Mors under Besættelsen 1940-1945" (Findes på hjemmesiden www.thistedmuseum.dk under "Tema").

"Den tyske besættelse af Thy og Thisted" er titlen på en artikel i Historisk Årbog 1951 og 1952. (Findes på hjemmesiden www.thistedmuseum.dk under "Historisk Årbog")

Litterært passer Viggo F Møller eller Morten Nielsens digte også godt ind i forløbet.

Kontaktinformation:

Vorupør Museum, tlf. 97938850.

Forfatter:

Svend Sørensen

Keywords:

Besættelsen, Klitmøller, bunker, kanoner, miner, håndgranat.

Baggrundstekster:

Thisted Socialdemokrat 16/6 1945:

Eksplosionsulykke i Klitmøller

Dansk soldat dræbt og to andre såret

En ny forfærdelig eksplosionsulykke skete lørdag eftermiddag i Klitmøller, hvor tre danske militærpersoner synes at have været meget letsindige i deres omgang med de farlige ting, som tyskerne efterlader. Efter hvad der meddeles os, stod de ved en bunker med en håndgranat, som den ene af dem, menig Alfred Larsen fra Harten ved Hjørring, afsikrede og kastede. Granaten ramte imidlertid bunkervæggen og kom tilbage igen. Larsen greb den for på ny at kaste den fra sig, men den eksploderede i hænderne på ham, og han blev frygteligt tilredt. Begge hænder blev revet af, og han rammes i benene og flere andre steder af sprængstykker. Også de to andre soldater blev ramt, og den ene fik en granatsplint i den ene lunge.

Alle tre blev af Falck kørt til Thisted sygehus. Her fik Alfred Larsen den ene arm amputeret oven for albuen og den anden på underarmen, men han døde i nattens løb. Han havde lidt et stort blodtab. Han blev 25 år gl. og efterlader sig hustru og et lille barn.

Jens Nicolaj Christensen:

Æ Tysker' dje Stuer Kanoner

No di æ væk, ka'et eet' gjø aa sæj,
te di Tysker' di va no nøj praalvorn Strabejs,
Som di da kund skaab sæ aa ta po Væjj,
blaat di sku' spøt eller ta'r djæ Nies.
De skuld' aalti lye aa Praas aa Staahæj,
aa de past dæm bejst, hvis di so en va ræj.
Saaen va'et da osse dengang de fand' o
aa lav stue Kanoner i Stæj faa dem smo,

da rænd' di rondt o æ Holm aa faataal,
te nær di skuld' sky', kund' dæ ingenteng hold'.
I fjovten Daw haad vi djæ Tur aa dje Rend,
æ Huus bløv taal op aa maal op hver en jæn,
faa nær di haad skot mæ diæ stuer Kanon.
vild' æ Huds fo en hiel ajen Fakson.
Æ Daer aa æ Vinjer maat et væ lot,
faa saa vild' di spring ve æ Knald fræ æ Krudt.
Saa skuld' vi si ætter forovn aa fornejn,
æ Billeder skuld' nie, men æ Sæm maat blyv sejjen,
æ Spejl maat hværken leg eller hing –
hvis et vi rejst væk, vild' wo Trommelhind' spring,
vi skuld hiel te Tved eller Skjeldsgord Bakk',
dæe kund' vi saa sej en Daasti aa snaakk'
mens æ Tysker' fik skot en fi' Skod eller trej,
ja saan bløv di ve - aa manne va ræj.
De va væst faa dæm mæ forloren Tænd',
di skuld hiel ud o Ballerum Hie hver jen.
Men vi wa no nown, dæ snød den Daae,
da di hæer fi' Skod eller trej skuld' go aae,
fu vi had' no løst wos te Rætt' i en Bog
a jen, dæ va nøj en Graan drøwen Slog,
aa om de hæer Skyden han osse faatold',
te æ Trommelhind den kund' no sajtens hold',
naar blot i de Law æ Ku'ul stak i Rend,
vi haaj en Stomp Pind imell' vo Tænd'.
Aa vi vild' no gjæ'e nok si aa faanemm,
hvodan de spænd' aa, aa saa bløv vi hjæmm.
Vi va slæt et saa drete ve di hæer Kanoner,
faa di brojt nue brølendes stue Patroner.
Men dæ va en Krom Dig en Støk søjen æ By,
saa dær kund' vi Leg' faa djæ Skyden i Ly.
Dæ'er rend vi saa hæn mæ æ Pind i wo Mund,
aa Aj's kom baade mæ Kat aa mæ Hund,
di skuld' et go dæhjæmme aa kom gal astæj,
Kræn Knap haaj taaen hans Bornholmer mæj,
de wa mæ aa pas o, hva æn mjest holdt aa,
faa fae de wa Awten, en kjendt et æ Daa.
De føst Skod skul go omkreng æ Klok' ni,
men føst bløv en de, aa saa blpw en ti,
aa vi laa aa Keg aa tøgged de hæer Kakkellovnsbrind',
aa ve'st knap, hvovidt vi skuld' roel eller grinn.
Dæ wa jen dæ saae, i de Law han tared hans øwn:
„Aa di Tysker', dæ wa aaller nøj sand' i djæ Løwn.”
Mæn da æ Bornholmer slow ølle just,

saa skod di en Skod, aa dæ kom en graan Pust –
æn Fowl skræpped op, aa æn Foer stak i Rend,
aa vi smed æ Pind', vi had mell wo Tænd' –
vi keg wos omkring - hæn po æ Væj
nue Tysker' stejled baagøwer li po æ Stæj,
men de wa no nøj, dje Kaptejn had saa,
te de skuld' di gjø, naar en stue Kanon gik aa.
Men bette Pier saae: „Mon de wa æ Skod -,
eller wa'et æ Bornholmer dæ tabt' æn Lod'?”
Vi ke'g i æ Ka'es, dæe wa et nøj i Bræk,
æ Klok' hyvled aa ætter tøl, aa vi fæk
wos en Grin aa de hæer tysk' Praaleri -,
dæ wa trej Skod tebaag, mæn wo Skræk wa faabi.
Vi sov te æ Klok' wa hænad fi' -fem,
da wa de færre, aa saa gik vi hjem.
Hæn o æ Awten kom dæm fræ Skjeldsgord igjen,
aa si'n kom dem, dæ wa længer hænn.
Di wa aalsammel løkle ve aa kom hjæm
aa find' i Behold baade Belder aa Sæm,
Vinjer aa Daer - aa æ Hu'us et aa glæmm,
faa en holder ilywel aa de dæhjæmm.

Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred 1998, s. 45.
Trykt første gang i Thisted Socialdemokrat 16. juli 1946.

Bunkers ved stranden i Klitmøller.

Kommunikation -

Finde brænde og finde vej ved havet, i nutiden med fortidens midler.

Sted: Agger. Der er busforbindelse til Agger fra Hurup. Og Hurup kan nås med jernbane lige fra Thisted til København. Forløbet kan delvis laves på stranden og i klitterne, eller helt på stranden. Forløbet kan også laves andre steder langs vestkysten hvor livsvilkårene har været de samme. Vil læreren hæfte det op på signalering er der signalmaster i Agger, Stenbjerg, Vorupør og Klitmøller (bilag 1).

Hvis forløbet skal ende med at eleverne laver bål til mad, kakao eller hygge, skal forløbet laves på stranden, eller et sted hvor der endes på et bålsted.

Fag: Historie, natur/teknik, geografi

Klassetrin: Mellemtrinnet/overbygningen

Årstid: Hele året

Kort om forløbet: Forløbet har det formål at give eleverne en fornemmelse af, og forståelse for livsgrundlaget og de teknologiske muligheder som kystbefolkningen ved vestkysten levede under for ikke så mange år siden i slutningen af 1800-tallet (båkerne er fra 1884)

Med to praktiske eksempler, formuleret som lege, hvor eleverne prøver at finde brændsel og transportere det – henholdsvis vise vej og finde vej ved signalering,

Formål:

Kommunikation har altid været nødvendig for mennesker. Før moderne hjælpemidler som radiotelegrafi, mobiltelefoner, og GPS var tilgængelige, foregik kommunikationen ved visuelle markeringer eller ved afgivelse af lydssignaler. Ved at arbejde med en eller flere af de gamle metoder lærer eleverne hvordan man klarede sig før elektronikken tog over.

Transport var tidligere noget der ofte blev udført til fods og med en rygkurv, hvori man bar det der skulle transporteres. Ved selv at prøve at bære en byrde på ryggen, samtidig med at man skal gå i strandens bløde sand, på de dårlige veje i klitten (redningsvejen), eller igennem terrænet ind gennem klitterne, oplever eleverne forskellen mellem fortidens og nutidens transportveje, og deres fremkommelighed.

Forberedelse:

Eleverne kan arbejde med kommunikation, se f.eks. "Fra Natur til teknik", Iben Dalgaard et al, Malling Beck 2004. Den findes i to udgaver, en til 1.-2. klasse og en til 5.-6. klasse.

Læs om signalmasten og dens anvendelse ved landingspladserne på kysten, f.eks .

<http://www.aldus.dk/fanoef/kaaver/jyllands-baaker.html>

Der kan også læses f.eks. maritime fagbøger der beskriver signalering og navigation

<http://www.codan.dk/web/download/signal.pdf> eller se f.eks i "wikipedia":

<http://da.wikipedia.org/wiki/S%C3%B8m%C3%A6rke>

Eleverne skal også have set en færdig "kost", eller have været med til at lave en inden I tager på kysten (se videre frem i forløbet).

Hvad skal du bruge:

Kommunikation:

Grensaakse og måske materiale til "kosten" (lyng, eller birkeris)

Grene eller stokke der kan bruges til "kosteskafte". Findes på stranden som drivtømmer.

Tyndt snor til at binde "kostene" fast til pindene. Til signalmasten en lidt tykkere snor.

Iland drevne materiale fundet på stranden. F.eks 3 dunke el. lign., til at hænge op i signalmasten.

Signalmasten kan erstattes af tre elever der kan tage en dunk eller hvad der nu er fundet anvendeligt.

Transport:

Rygsække foret med affaldssække.

Ilanddrevne strandtørv eller hvis de ikke findes alm. Ilanddrevet strandingstræ.

Hvor lang tid tager undervisningsforløbet? 2-4 timer

Sådan gør du:

Eleverne deles i to hold.

Det ene hold arbejder med kommunikation og signalgivning.

Den anden arbejder med transport og levevilkår.

Hold 1 - Kommunikation (tema), i forskellige tider.

Lav en kost:

Anduvningssømærker (koste) kan bruges til en leg der viser vej uden brug af moderne kommunikations midler.

Koste i søfarten var tidligere lavet af birke ris fra skovene. Lad børnene lave deres egne koste og vager med forskellige signalværdier af materiale fundet på stranden.

Materialerne kan suppleres af lyng, birkeris eller hjelmeblade til at lave kostene af. Bind dette på en stok eller gren el.lign. fra stranden.

Lyngen findes på klitheden, og birkerisene skæres af de nederste grene på birketræer i statskovene. (jævnfør lov om naturbeskyttelse §.. stk ... *man må skære grene og kviste af løvtræer over 10 meters højde.*

Hjelmebladene klippes eller skæres af hjelmen i klitterne.

For at gøre det nemt og overskueligt, bør i nøjes med to kosttyper. Æn der vender op, og æn der vender ned. På Styrbords side (højre) vender kostehårene opad, og på bagbords side (venstre) vender kostehårene nedaf. (se tegning Fig. 4)

En huskeregel kan være at man skal færdes i højre side af en færdselsåre og stryge katten med hårene. (dette skal begge hold have at vide og forstå)

Lav en rute:

Med de fremstillede vager afsættes der en rute som en anden gruppe elever skal ledes gennem.

Der må gerne være sving og slyngninger på ruten. (Se Tegning Fig. 5 og 6)

Ruten sluttet af med at lede eleverne meget præcist til en endepunkt(bålsted),ved hjælp af "Ledefyr" eller " Båker" markeret af stokke "to over et". (Se tegning)

Signalmast:

Derudover etableres en "Signalmast" der skal signalere hvornår det andet hold (hold 2 – se nedenfor) må rykke frem ad ruten.

Signalmasten der udformes som en flagstang med en tværligger et stykke nede, skal være så stor at der kan hænges 3 kugler op i den. (Se tegning Fig. 1 og 2)

Læreren, eller hvis denne skønner at eleverne kan magte det uden at blive pjattede, skal beslutte om der skal sættes en, to eller tre kugler i signalmasten.

Dem der tidligere satte signalerne i masten var afhængige af fiskerne på havet. De var afhængige af dem som forsørgere og de elskede dem som ægtemænd og fædre, og ville gøre alt for at beskytte dem. Men de var samtidig utålmodige efter at få dem og deres last sikkert i land.

Fiskerne var nogenlunde i sikkerhed ude på havet, men selve landingen på kysten var farlig. Man kan sammenligne det med nutidens flyvning,- over 90 % af ulykkerne sker i forbindelse med start og landing.

Hold 2 - Transport (Tema) geografi og levevilkår

Eleverne skal samle strandtørv ved havet, og bære dem i en rygsæk med kroppen som transportmiddel gennem en afmærket rute op til et bålsted og lave bål. (Strandtørv, se fig. 7)

Eleverne skal reagere, og stole på andres vurdering af om det er muligt at komme sikkert i mål med deres "fangst" af brændsel:

- Er der ingen kugler hejst i signalmasten må der løbes gennem den med kostene anviste rute.
- Bliver der sat 1 kugle må der kun gås gennem ruten.
- Bliver der sat 2 kugler skal der gås meget langsomt.
- Og bliver der sat 3 kugler, skal brænde- bærerne sætte sig ned, og afvente at mindst en kugle bliver taget af masten.

Det var ikke nogen behagelighed at opholde sig på havet i vådt tøj i en åben båd og en lang arbejdsdag bag sig. Derfor var fiskerne ivrige efter at komme i land med deres fangst. Men de vidste også godt at det kunne være en risikabel affære at lande på stranden hvis vind eller strøm var uheldig.

Fig. 1 Signalmast ved Agger

Fig.2 Billede af Aggers signalmast sat med tre bolde.

Fig.3 Moderne håndholdt GPS.

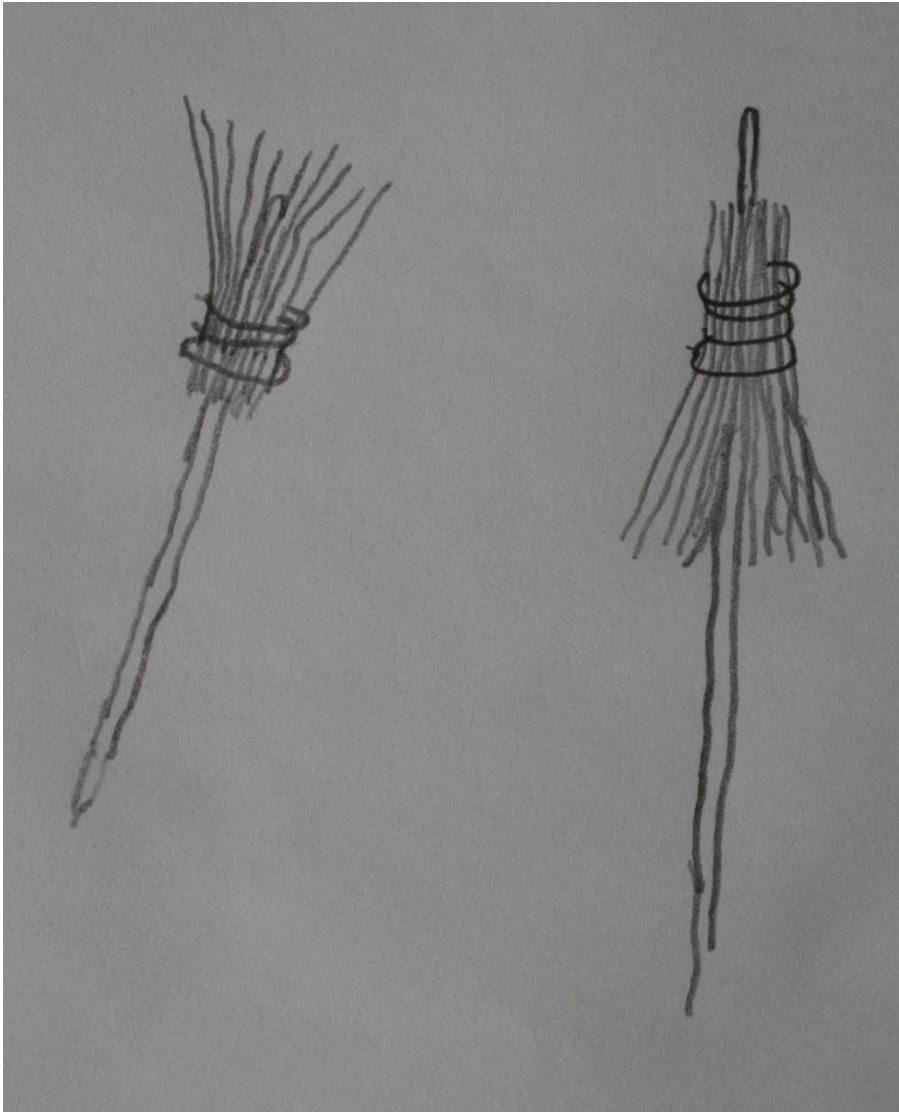

Fig.4 Sådan kan kostene laves.

Hvis man går mellem kostene fra neden af er man for "udadgående", og går man mellem kostene oppefra er man for "indadgående".

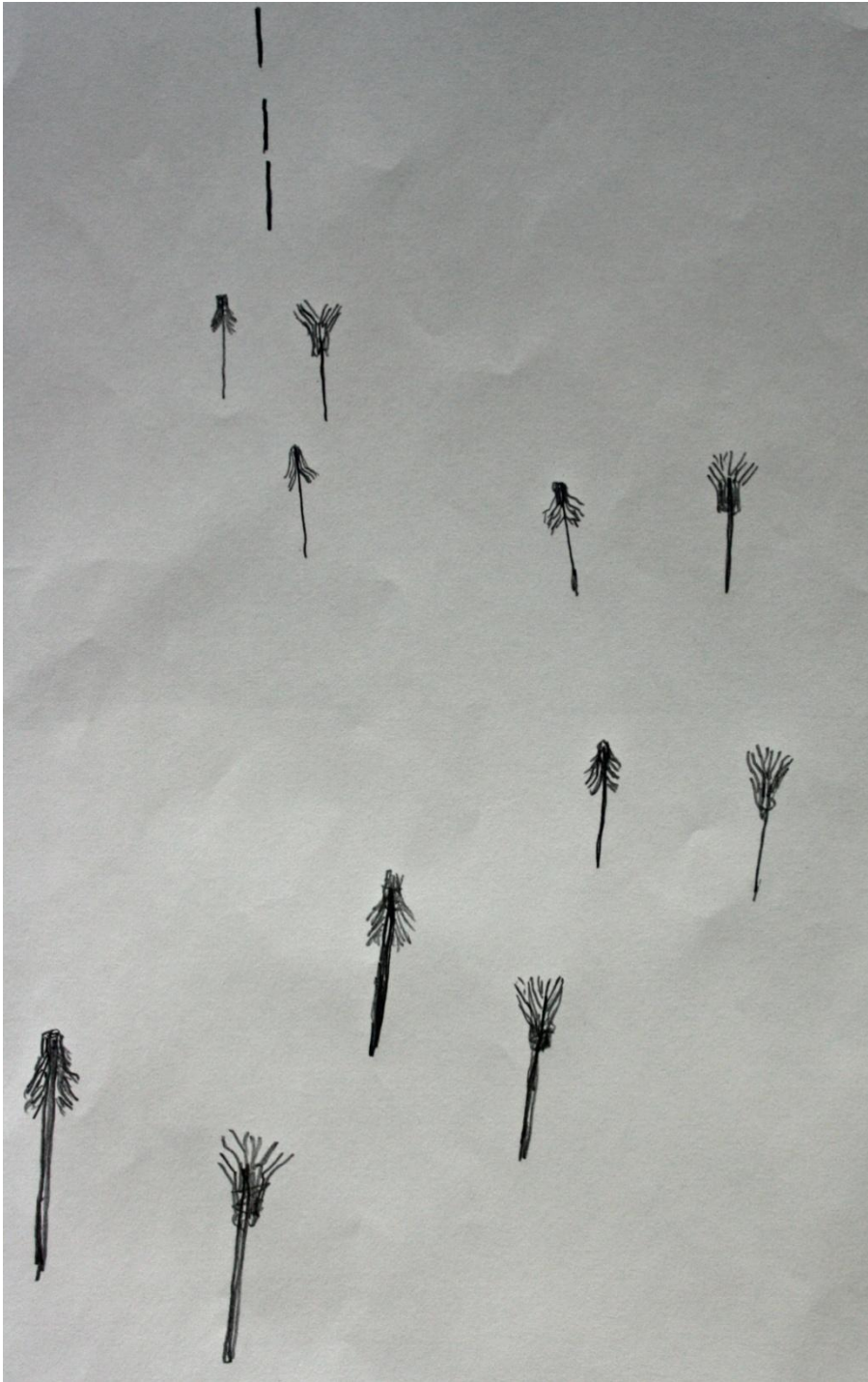

Fig. 5 og 6 Eksempel på markeret forløb med tre slutpæle – 1 over 2.

Fig.7 Strandtørv. Strandtørvene er pga. af deres blødhed slebet af havet så de ligner en briket. De fleste ovale og godt afrundede.

Baggrund:

Kommunikation (tema), i forskellige tider.

Tidligere brugte kystbefolkningen mange forskellige metoder til kommunikere med hinanden over afstande der var for store til at man kunne råbe til hinanden: Visuelle signaler som baunebål, signalmaster, strandvagter med pyroteknik, båker, morse signaler, håndtegn, signalmaster med kuglemærker (fig.1), flagtegn, fyrtårne, fyr, og kirketårne som sømærker og auditive signaler som klokker, rednings- og kirkeklokker, signalkanoner, kysttelegrafer, hånddrevne tågehorn, slagstokke til lyd-givning, og lygtetegn.

I stærk vind kan man nemlig ikke kommunikere med stemmens brug ud over nogle få meter. Prøv også det af, hvis det blæser den dag i er på stranden.

I nyere tid har telefoner, mobiltelefoner, automatiske tågehorn, radiofyr, lysfyr, GPS'er (Fig.3) og anden ny teknologi næsten helt afløst de gamle kommunikationsmetoder.

Førhen hentede kystbefolkningen det meste af det de skulle bruge fra havet, eller fra klitheden tæt ved havet. Transportmidlet var som regel gåben og rygkurv.

Havet kunne give mad, brændsel og bygningsmaterialer. Og i tilfælde af strandinger en helt masse mere.

På klitheden var det muligt på små fener at dyrke rug til brød, samt at samle bær og opdrætte får.

Desuden kunne hedens planter bruges til mange forskellige formål. Og så var der ikke at forglemme muligheden for jagt og ferskvandsfiskeri.

Find evt. Hjelme, Marehalm og hedelyng i en florabog.

Fælles mål2, uddrag:

Natur/teknik:

- opleve og gøre iagttagelser som grundlag for at gennemføre enkle undersøgelser og eksperimenter
- beskrive forskelle og ligheder på redskaber og apparaters udformning og anvendelse til forskellige tider
- redegøre for eksempler på ressourcer og anvendelse af teknik, der har betydning for menneskers levevilkår, herunder vand, energi og transport

Historie, efter 4. Klasse:

- beskrive samspillet mellem den enkelte, grupper og det nationale fællesskab i et udviklingsperspektiv

Geografi (overbygningen):

- anvende geografiske metoder og færdigheder herunder regional analyse i forståelse og perspektivering af aktuelle naturfænomener og problemer knyttet til menneskets udnyttelse af naturgrundlaget, herunder energi, vejr, klima, naturkatastrofer, forbrug, erhvervsforhold og befolkningsfordeling

Forfatter: Søren Kiel Andersen Limfjordscentret i Doverodde.

Keywords: Kommunikation, hjelme, koste, transport, dansk, geografi, natur/teknik

Bilag 1

Her kan du finde andre eksempler på kommunikationsmidler i terrænet

Signalkanon og signalmast i Agger, $56^{\circ}47'00.04''N - 8^{\circ}13'49.80''E$

Signalkanon i Lyngby $56^{\circ}52'12.74''N - 8^{\circ}18'29.25''E$

Signalkanon og signalmast i Stenbjerg $56^{\circ}55'46.67''N - 8^{\circ}20'17.31''E$

Signalklokke i Vorupør $56^{\circ}57'31.30N - 8^{\circ}22'02.64E$

Signalmast i Vorupør $56^{\circ}57'28.24''N - 8^{\circ}22'06.32''E$

Signallystårn i Vorupør $56^{\circ}57'28.91''N - 8^{\circ}22'14.42''E$

Båke i Stenbjerg $56^{\circ}55'11.33''N - 8^{\circ}20'29.37''E$

Båke i Bøgested Rende $56^{\circ}58'51.65''N - 8^{\circ}24'47.94''E$

Signalmast i Klitmøller $57^{\circ}02'33.54''N - 8^{\circ}28'59.57''E$

Signalmast og to andre master i Klitmøller udgør en "To over en" markering for anduvning af landingspladsen i Klitmøller.

Bilag 2 Morsenøgle

. . . / . - / - - / . . - / . / . - . . // - - - / - - - / . -
 . / . . . / . // . . - / - . . / . . . - / . . / - . - / . -
 . . / . / - . . / . // . . // . - - - - / - - - . . / . . . - -
 / - - - . . // . / - . // - . - / - - - / - . . / . // -
 . . . / . / . . . / - / . - - . - / . / - . / - . . / . // . -
 / . . - . // . - - . / . - . / . . / - . - / - . - / . / . -
 . // - - - / - - . // . . . / - / . - . / . / - - . / . / . -
 . // - . . / . / - // . . . - / . . // - . - / . - / . -
 . . / - . . / . / . - . // . . - . / - - - / . - . // - - / - -
 - / . - . / . . . / . / . - / . - . . / . . - . / . - / -
 . . . / . / - / . / - //

MORSEALFABETET

E .	T -	1 . - - - -
I . .	M - -	2 . . - - -
S . . .	O - - -	3 . . . - -
H	N - .	4 . . . . -
A . -	D - . .	5 . . . . .
U . . -	B - . . .	6 - . . . .
V . . . -	G - - .	7 - - . . .
W . - -	Ø - - - .	8 - - - . .
J . - - -	K - . -	9 - - - - .
R . . -	F . . - .	0 - - - - -
L . - . .	X - . . -	
P . - - .	C - . - .	
Æ . - . -	Q - - . -	

Y - . - -   Z - - . .
Å . - - . -

Koden øverst på siden er udskrevet på den måde at en / betyder bogstav slut // betyder ord slut

Morsealfabetet kan bruges både med lys og med lyd.

Aktivitet: Find 2 stykker træ eller sten og bank f.eks. sos ...---...

Møller og Sandskuder ved "Verdens ende"

Sted: Splittergab ved Klitmøller, på stedet hvor de gamle Sandskude - pakhuse tidligere lå. Også kaldet " Hausgaard matriklen" efter den gård, der lå her tidligere, eller "Verdens ende".

Fag: Natur og Teknik samt Historie

Klassetrin: mellemtrin

Årstid: Hele Året.

Kort om forløbet: Forløbet indeholder to hovedelementer. Dels skal eleverne transportere sig selv gennem landskabet, enten på cykel, eller på gåben.

Dels skal eleverne prøve at bygge en vind eller vandmølle, der kan køre på naturens energi.

Formål: Gennem selvoplevelse af stedet og forholdene, at give eleverne indsigt i betingelserne for handel, transport og liv på kysten i fortiden.

Gennem forberedelse og efterbehandling / viderearbejde får eleverne viden om Sandskudehandlen og dens vigtighed for udvekslingen af varer mellem Thy og Sydnorge.

Forberedelse: Læs sammen med eleverne om Sandskuderne og englandskrigen på Museet for Thy og Vester Han Herred's hjemmeside.

<http://www.thistedmuseum.dk>

<http://www.thistedmuseum.dk/Klitmøller/index.htm>

Eller andre steder på nettet og i bøger.

Bogen "Skudedefart og Limfjordshandel". ISBN 87 87453 06 1

Hvad skal du bruge:

Materialer til at fremstille en vindmølle af:

Et stykke kvadratisk papir eller tyndt karton, en korkprop, en dykker (langt tynd søm), 2 perler (kan evt. rulles af stanniol), og en træpind (blomsterpind).

Se opskrift på fremstilling. (Bilag 1)

Materialer til at fremstille en vandmølle af:

Se opskrift på fremstilling. (Bilag 2)

Hvor lang tid tager undervisningsforløbet? Afhænger af den valgte transportform. Sæt gerne en hel dag af til forløbet.

Sådan gør du:

Transport:

Transportvejenes besværligheder kan opleves hvad enten man er på gåben eller på cykel.

Ind over klithederne findes mange steder sporene af de gamle hestevogne.

Prøv at gå ind over klitheden og find sporene fra de gamle veje ind mod nordsiden af Nors sø.

Sporene gik over heden omtrent indtil den nuværende kystvej, hvor de krydsede Nors Mølle Å, for så at fortsætte gennem det nuværende reservat ind til Ørgård og videre gennem Nors over Hillerslev og østpå mod Ålborg.

Prøv at gå turen fra Splittergab til Kystvejen på dem. Prøv evt. at cykle eller at trække cyklen et kort stykke ad en af disse gamle veje.

En anden måde at opleve sandets fortrædeligheder mod transport på, er ved at cykle i det løse sand. Prøv at cykle fra P-pladsen ved Splittergab og ned til havet.

Byg en mølle:

I Klitmøller var der tidligere flere vind og vandmøller. Deraf navnet.

Vindmøller kan aktiveres alle steder. Prøv om der er forskel på hvor hurtigt vindmøllerne kører henholdsvis på toppen af en klit og nede imellem klitterne, eller sæt eleverne til parvist at finde det sted hvor møllerne kører hurtigst, og det sted hvor de kører langsomst.

Hvilke kriterier kan man sætte op for god placering af vindmøller?

Kan man se det på de møller der står i landskabet?

Vandmøller kan drives af vandet i en af de to åer der har deres udløb ved Klitmøller. Nors Mølleå, der er afløb fra Nors sø, lige nord for Splittergab. Og Afløbet fra Vandet sø, Klitmøller å eller også kaldet Sylen efter det lokale navn på glasål "Syler", lige midt i Klitmøller.

Ved Nors Mølleå kan man grave små render og opstemme små søer nede på stranden. Her kan man få vandmøllerne til at fungere.

Baggrund:

Over nogle århundreder op til midt i 1800-tallet har der været drevet handel mellem Thy's vestkyst og Sørlandet i Norge. I Thy var der ingen træer, og derfor måtte man importere al tømmer til bygninger og redskaber.

Samtidig efterspurgte nordmændene de landbrugsprodukter m.m. der var rigeligt af i Thy.

Handlen på Thy's vestkyst var på mange måder helt særligt. Der var ingen købstad, toldbod eller havn. Så både det praktiske og det administrative var lidt problematisk, og lå noget udenfor de rammer man handlede under andre steder. Under Englandskrigene var skudehandlen vital for

Norges forsyning. Strategisk har den haft en sådan betydning at Engelske orlogsfartøjer har haft behov for at markere utilfredsheden med forsyningen af Norge, ved at lade ladepladserne beskyde fra havet.

Til forsvar for dette blev der oprettet en kystmilit, og der blev ved klitmøller gravet 3 batterier, som blev bestykket med kanoner. 2 stk. 4 punds kanoner, 2 stk. 6 punds kanoner og 3 stk. 18 punds kanoner. Derforuden nogle håndvåben, sandsynligvis muskedonnere.

Bemandingen var lokale mænd der var for unge eller for gamle til at deltage i egentlig krigstjeneste, samt officerer fra flåden. Derudover var der udstationeret nogle konstabler fra et artillerikompani.

Fælles mål (uddrag):

Elementer fra faghæfte 39 "byggeværksted" kan indgå i undervisningen, blandt andet hvis der inddrages besøg på vindmøller og værksteddelen kommer til at fylde mere.

Natur/teknik, Trinmål efter 4. Klassetrin(uddrag):

- bruge enkle fagudtryk i beskrivelsen af vejriagttagelser, herunder temperatur, vindstyrke, nedbør og sigtbarhed
- give eksempler på samfundets anvendelse af ressourcer og teknik, herunder hvordan vi producerer elektricitet, varme og papir
- beskrive forskelle og ligheder på redskaber og apparaters udformning og anvendelse til forskellige tider
- formulere spørgsmål og fremsætte hypoteser på baggrund af iagttagelser, oplevelser og mindre undersøgelser

Historie, trinmål efter 4. Og 6. klassetrin (uddrag):

- fortælle om spor fra fortiden i lokalområdet og gengive dem i tegning og dramaform
- fortælle om sammenhænge mellem materielle kår og hverdagsliv
- kunne påvise udenlandsk indflydelse på udviklingen i Danmark på erhvervmæssige og kulturelle områder

Forslag til videre arbejde:

Vindmøller er et emne der kan arbejdes videre med når I kommer hjem. Både deres betydning før i tiden og nu igen til energiproduktion.

International handel og samkvem er også gode emner der kan arbejdes videre med.

Derudover kan der arbejdes videre med Englandskrigene, se forløbet "Englandskrigen i Stenbjerg".

Man kan også folde energidelen ud, og besøge nordvestjysk folkecenter for vedvarende energi:

<http://www.folkecenter.net/dk/>

Forfatter: Søren Kiel Andersen Limfjordscentret Doverodde.

Keywords: Transport, handel, Englandskrigene, Møller, Vindenergi, vandenergi

Bilag 1

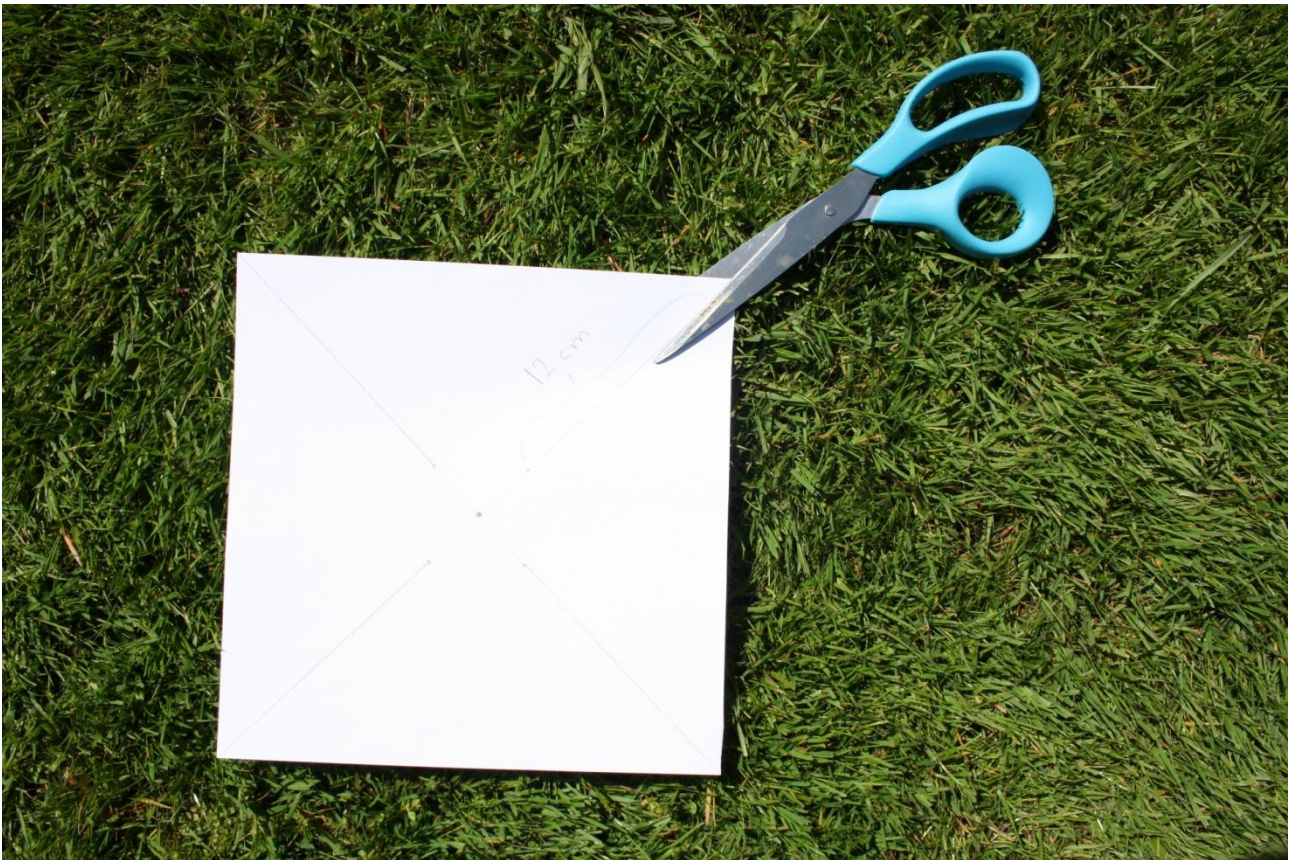
Sådan bygger man en vindmølle

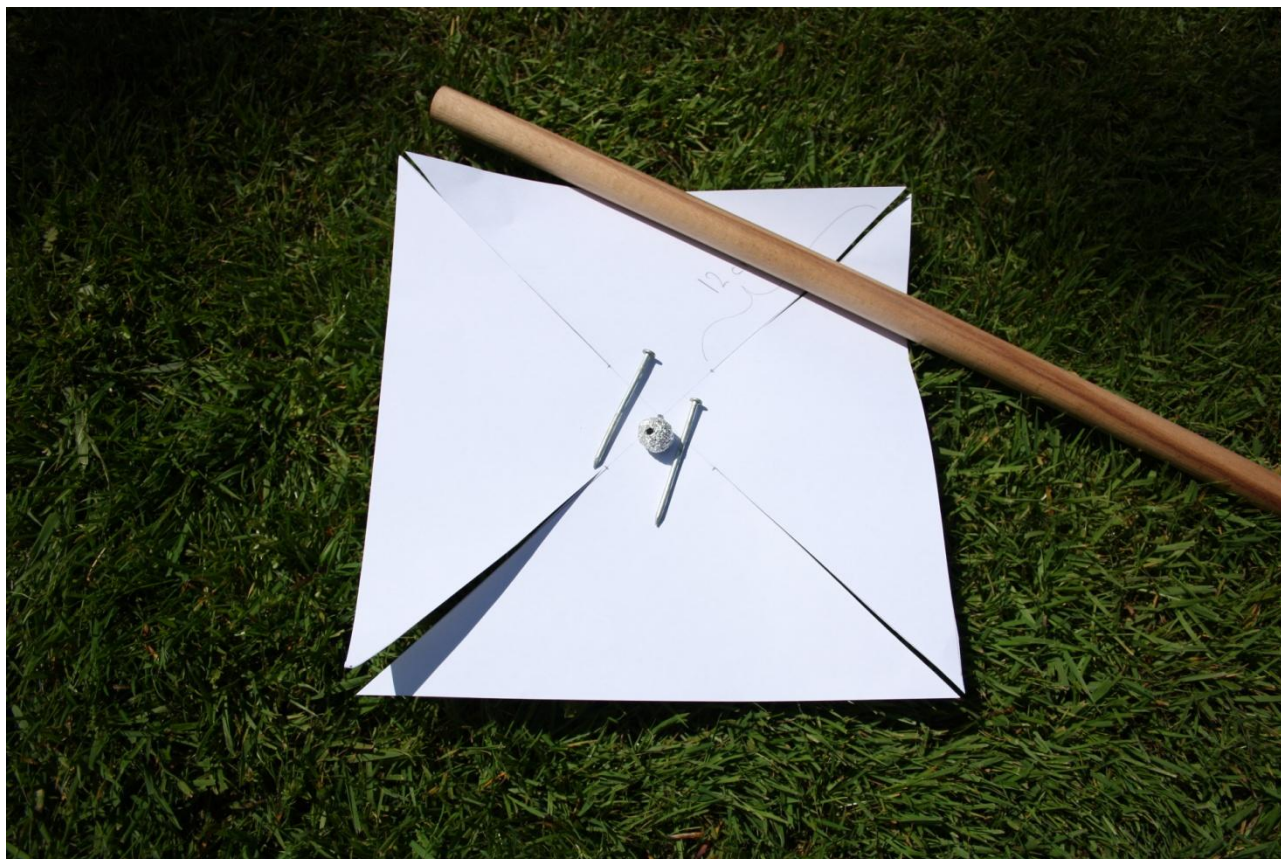
Materialer til at fremstille en vindmølle af:

Et stykke kvadratisk papir eller tyndt karton, en korkprop, en dykker (langt tynd søm), 2 perler (kan evt. rulles af stanniol), og en træpind (blomsterpind).

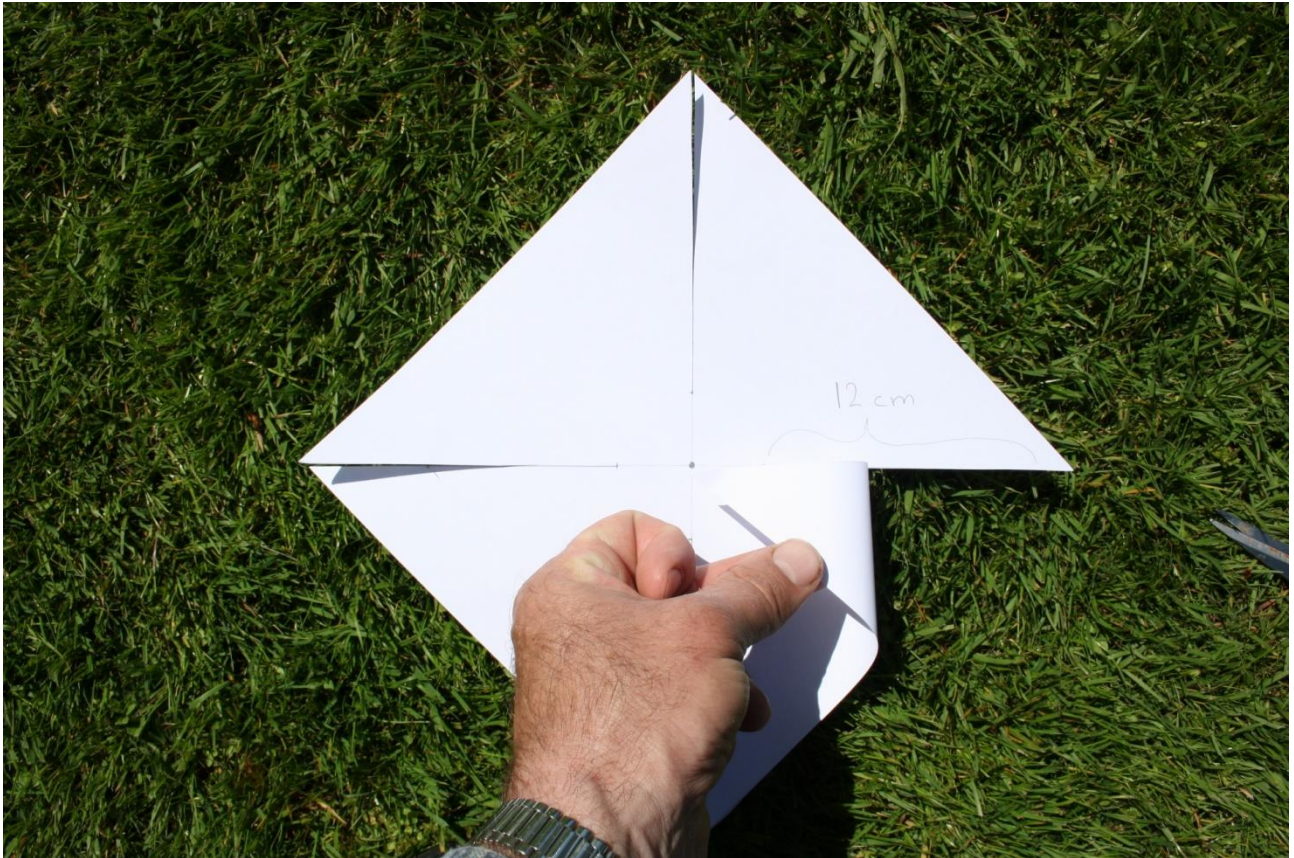
Tag et stykke kvadratisk papir (f.eks. et A4 ark der klippes i samme længde som det er bredt) og tegn diagonaler på. Klip ind mod midten langs diagonalerne fra alle fire hjørner.

Se billeder.

Fold derefter alle hjørnerne ind til midten, hvor man stikker dykkeren igennem en lille sølvpapirskugle og gennem de fire hjørner og videre gennem midten af papiret. Dykkeren stikkes gennem en korkprop der kan slås fast på en lang pind. Hold møllen op i vinden og den snurrer.

Bilag 2

Sådan bygger man en vandmølle

Materialer til at fremstille en vandmølle af:

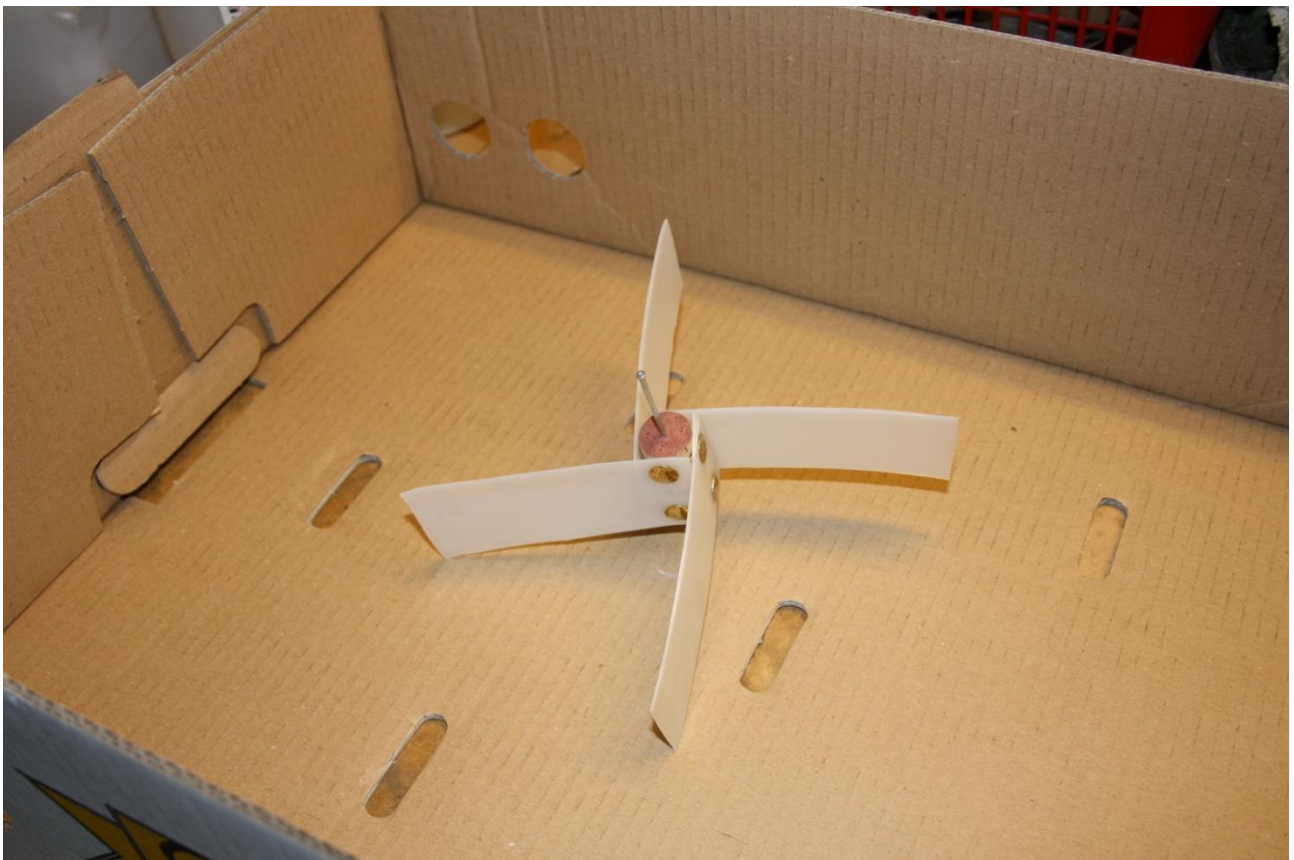
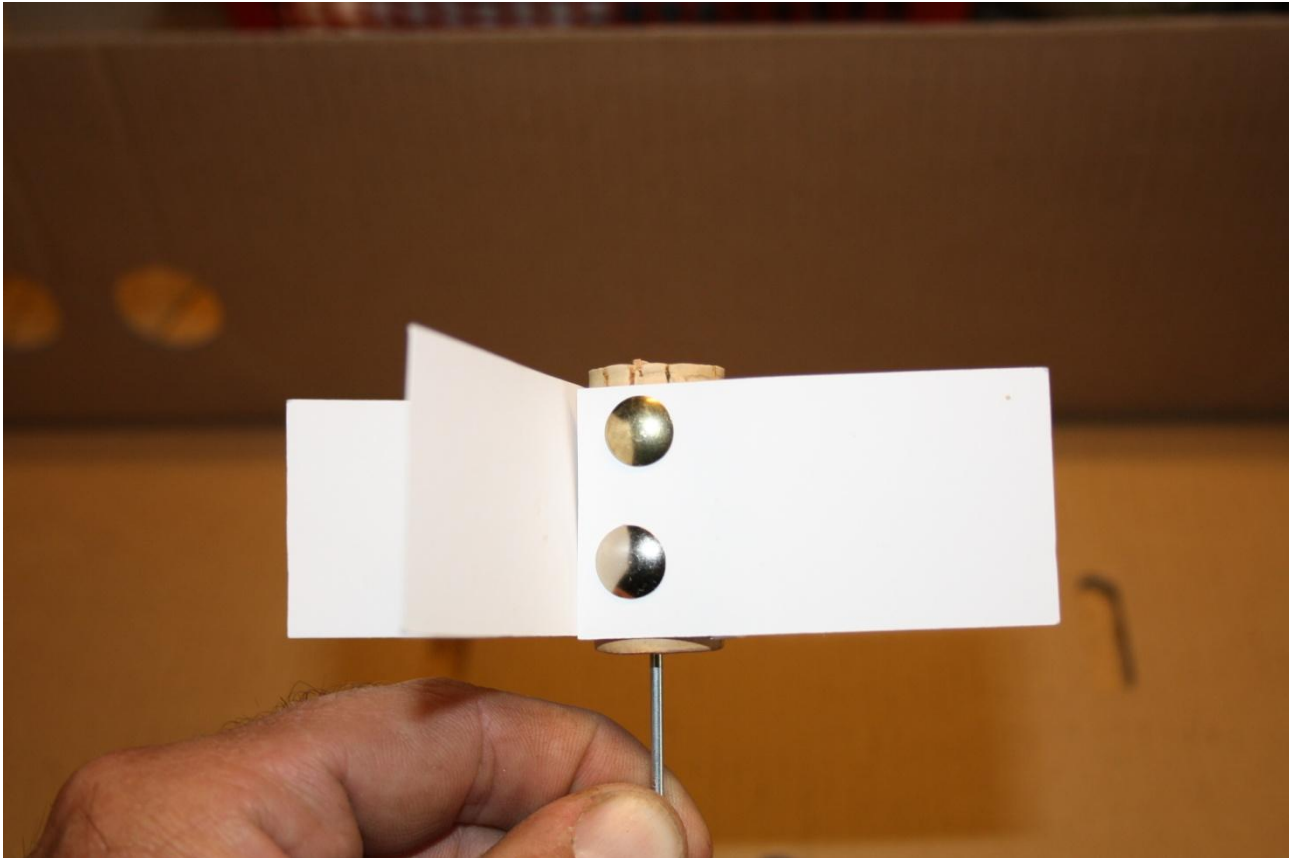
2 lange dykkere, en korkprop, 8 tegnestifter og 4 plastic plader. To gaffelgrene (Y – grene)

Plasticpladerne kan skæres ud af en 5 liters eddikedunk. Der kan blive de fire plader der er brug for, af en side af dunken. Se billeder.

Pladerne fæstnes til en korkprop med 2 tegnestifter gennem hver.

I begge ender af korkproppen sættes der en dykker.

Find to Y – grene der er lange nok til at presse ned i sandet og læg ”møllen” i gafelgrenene. Grav en strømrende med fingrene, og din vandmølle kører.

Sandflugten fordriver dem.

Sted:

Lodbjerg Fyr og Agger området er oplagte. Men alle steder langs vestkysten er brugbare.

Fag: Dansk, Geografi, Historie, Natur og teknik.

Klassetrin: Melletrinnet, overbygningen.

Årstid: Hele Året.

Kort om forløbet:

Eleverne skal etablere et sted, en lejrplads el. lign. hvor de skal arbejde med dagens emne. Hver gang pladsen er blevet indrettet, eller eleverne har fået sig placeret bekvemt og er kommet godt i gang med emnearbejdet skal de pakke sammen og rykke 100 m. eller gerne flere hundrede meter østpå, og oprette en ny plads og arbejde videre med dagens opgave. (Dagens opgave er det frit for læreren at finde på, men den kunne jo gå ud på at læse om sandflugten og skrive et lille resume eller en kort fortælling evt. en novelle om livet i tiden hvor sandflugten rigtigt hærgede vestkysten).

Opgaven kan også være at arbejde med kystsikringens historie og Vand Bygnings Væsenet. (VBV) Her er De Sorte Huse i Agger et godt sted at besøge.

Formål:

Eleverne skal gennem selvoplevelse føle, hvor belastende for virkelysten det er hele tiden at skulle bryde sine rammer ned og etablere nogle nye på et andet sted.

Den konstante flytning er altså det væsentlige, der skal give eleverne forståelse. Opgaven med en novelle, eller andet, er det der fylder øvrigt lokalhistorie på øvelsen.

Forberedelse:

Man kan have arbejdet med indvandring og udvandring i Danmark inden turen.

Claus Buttenschøn og Olaf Riis: "Find – ind i historien" for 5. klasse Alinea2008 arbejder med det at blive fordrevet og måtte arbejde i det fremmede (pp 76-137).

Niels Kjeldsen og Ove Pedersen "Skabt af is, vind og vand", Grundbog til geografi i 7.-9. klasse, Globus-serien, Gyldendal pp 24-25 beskriver jordfygning og sandflugt i Danmark.

Hvad skal du bruge:

Læsestof og papir og skriveredskaber til løsning af opgaven med novelledelen (se supplerende materialer).

Siddeunderlag, læskærme, kogeudstyr eller andet, til at indrette en lejrplads med. Hvor meget eller hvor lidt er op til den enkelte lærer. Det er nedbrydning – flytning til et nyt sted – og indretning på ny, der er det vigtige i opgaven.

Hvor lang tid tager undervisningsforløbet?

Fra et par timer og op til en hel dag. Alt efter hvilken opgave eleverne ellers arbejder med.

Sådan gør du:

Som beskrevet under "Kort om forløbet". Begrundelsen for de konstante flytninger ligger i de forhold, som kystbefolkningen oplevede ved hele tiden at skulle forlade deres marker og ejendomme og begynde et nyt sted.

Kysten ved Lodbjerg blotter de tykke sandflugtslag. Foto Museet for Thy og Vester Hanherred.

Baggrund:

Både sandflugt og kysttilbagetrækning har tidligere tvunget befolkningen til at flytte østpå med jævne mellemrum.

Mest tydeligt er det måske ved Agger og ved kysten vest for Lodbjerg fyr. Her kan man tydeligt se at kysten er trukket tilbage. Og der er hele byer og sogne der er forsvundet i havet.

Ved kystskrænterne vest for Lodbjerg Fyr kan man se jordprofilen i erosionskrænten. Her ligger marker og sandflugtslag oven på hinanden og fortæller på sin egen vis historien.

Flere steder langs Thy`s vestkyst ses historien ved at kirken eller kirkeruiner ligger vest for den bebyggelse som den hører sammen med.(Lodbjerg, Tvorup, Tved).

Supplerende materiale:

1969 Tre gamle billeder fra Agger af Kr. Madsen

<http://www.thistedmuseum.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%201969/Madsen,%20Kr.%20%20%20Tre%20gamle%20billeder.pdf>

1966 Fra Agger sogn af Viggo Josephsen

<http://www.thistedmuseum.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%201966/Josephsen,%20Viggo%20%200%20Fra%20Agger%20sogn.pdf>

1964 Vang Klit sandflugt og bebyggelse af Torsten Balle II

<http://www.thistedmuseum.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%201964/Balle,%20Torsten%20%20Vang%20Klit.pdf>

1963 Vang Klit sandflugt og bebyggelse af Torsten Balle I

<http://www.thistedmuseum.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%201963/Balle,%20Torsten%20%2020Vang%20Klit%20-%20Et%20blad%20af%20sandflugtens%20histori.pdf>

1961 Agger Sogn af H. Støvring Nielsen

<http://www.thistedmuseum.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%201961/Støvring-Nielsen,%20H.%20%20%20Agger%20sogn.pdf>

1957 Sandflugten i Thy 1660 – 1800 af H. Støvring Nielsen

<http://www.thistedmuseum.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%201957/Støvring-Nielsen,%20H.%20%20Sandflugten%20i%20Thy%201660-1800.pdf>

1975 Matrikel nr. 11a og 11b Af en Aggerejendoms historie af Kr. Madsen

<http://www.thistedmuseum.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%201975/Madsen,%20Kr.%20Matrikulnummer%2011a%20og%2011b.pdf>

1946 Af en svunden by`s saga af S. Th. Christensen Laug

<http://www.thistedmuseum.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%201946/Christensen%20Laug,%20S.%20Th.%20%20Af%20en%20forsvunden%20Bys%20Saga.pdf>

Fælles mål2 (uddrag):

Geografi efter 9. klassetrin:

- analysere og forklare, hvordan og hvorfor mennesker har bosat sig forskellige steder på kloden
- anvende viden om landskab, klima, jordbund og vand til forståelse af de forskellige måder, mennesker bor på rundt i verden
- forklare landskabsdannelser i Danmark og andre steder i verden
- beskrive forskellige befolkningsudviklinger ved overgang fra en samfundsform til en anden, herunder årsager til og konsekvenser af en vigende, stagnerende og voksende befolkning

Historie efter 9. klassetrin

- sammenligne nutidige levevilkår i Danmark med andre lande og diskutere de historiske årsager til forskellene
- karakterisere forskellige typer af ind- og udvandring og diskutere kulturmødets positive og negative sider
- kunne sammenligne egne livsbetingelser med foregående slægtleds og diskutere, hvilke forhold der er ens, hvilke der er forskellige og baggrunden herfor

Natur/teknik efter 6. klassetrin:

- sammenligne og beskrive de forskelle i levevilkår, mennesker har forskellige steder på Jorden
- redegøre for, hvorledes naturkatastrofer opstår og påvirker planter, dyr og menneskers levevilkår.

Forslag til videre arbejde:

Som vestkystbeboerne i bl.a. Thy tidligere måtte flygte fra naturens kræfter, er der i dag mennesker, rundt om på kloden, der må flytte fra hus og hjem, måske endda fra deres hjemland til et andet, for at undslippe følgerne af klimaforandringerne. (Klimaflygtninge)

Vandet hæver sig, og deres områder oversvømmes ved floder og kyster. Eller regn og smeltevand udebliver hvilket bevirker at drikkevand bliver en mangelvare, og landbrug bliver umulig.

Arbejd videre med problemet med klimaflygtninge, og kampen om jordens svindende ressourcer.

Der kan også arbejdes videre med emnet ved at læse om sandflugt og kysttilbagetrækningen.

Dette kan f.eks. gøres ved at læse artikler i Historisk Årbog for Thy og Vester Han Herred på Museets hjemmeside: <http://www.thistedmuseum.dk/>, eller ved at læse ovenstående link.

Forfatter: Søren Kiel Andersen Limfjordscentret Doverodde.

Keywords: klimaforandringerne, sandflugt, levevilkår, flygtninge

Kvindeliv og kønsroller på Vestkysten.

Sted: Vorupør

Fag: Historie, samfundsfag

Klassetrin: Overbygningen

Årstid: 1. april til 1. november.

Kort om forløbet:

Eleverne arbejder med temaet: Kvindeliv og kønsroller på Vestkysten.

Vorupør Museum besøges, hvor eleverne ser udstillingen med særlig fokus på køkken, krogbakker, tørring af fisk samt spinderokken.

Prøv forskellige kvindeaktiviteter:

Fyre op i brændekomfur.

Karte uld og strikke uldsokker.

Ordne en krogbakke.

Disse elementer kan bruges til at skrive en lille historie om Stinnes hverdag. Hun er gift med fisker Jens Enevoldsen – har 4 børn og levede 1936.

Gennem de sidste 20 år har kystfiskeriet som erhverv været under afvikling som det bl.a. fremgår af artiklen "Lille by ved stort hav".

<http://www.thistedmuseum.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%202000/Skipper,%20Flemming%20%20%20Lilleby%20ved%20stort%20hav.pdf>

I dag bruges jollerne, der ligger på stranden, kun til fritidsfiskeri.

Mange kvinder har fundet beskæftigelse i fiskeindustrien i Hanstholm bl.a. på P. Taabbel & Co. A/S.

Der er en grund til at fiskeindustrien fortrinsvis beskæftiger kvinder. Hvorfor kan du læse på følgende link side 11 under overskriften Kvindearbejdsplads.

<http://www.kantinen.dk/Admin/Public/DWSDownload.aspx?File=Files%2FFiler%2FKantinen1006.pdf>

Formål:

Indtrykkene bruges i arbejdet med demokrati og ligestilling. Med udgangspunkt i "kvindeliv" omkring 1910 læres om hvor forskelligt kvinders liv har formet sig gennem det 20. Århundrede.

Forberedelse:

Læreren bestiller tid til rundvisning og aktiviteter på Vorupør museum.
Der lamineres små kort med livsformerne på (bilag 1).

Eleverne arbejder hjemme med begrebet livsformer.

<http://www.uuoresund.dk/UUØresundforside/Ung8klasse/UEAundervisning/Livsformer/tabid/287/language/da-DK/Default.aspx>

Eleverne læser og diskuterer om kønsroller med udgangspunkt i: Muldvad, Janne, Julie Grothen og Malin Westerlund: Hey piger – og drenge. Om kvindeliv og kønsroller – før og nu. Samfundstemaer. Alinea 2008, eller tilsvarende

I kan eventuelt bruge figuren livsformcentrisme i en diskussion om sammenstød mellem forskellige livsformer.

<http://samfundsfagcb.systime.dk/3-livsformer-og-kulturforskelle.html>

Leksikon om dobbeltarbejde <http://www.leksikon.org/art.php?n=604>

Læreren kan finde baggrundstekster om udnyttelsen af klithederne i Thy på nettet. Side 34 handler om kvindernes rolle i økonomien i kystsamfund i Thy. Samt side 52 om udnyttelsen af fåret. Eventuelt side 39-52 personlige beretninger om fårehold:

<http://www.thistedmuseum.dk/Museet/Rapport/Klithederne%20i%20Thy.Afsluttende%20samlet%20rapport.pdf>

Hvad skal du bruge:

Til besøget på Vorupør Museum medbringes papir og blyant til historieskrivning.
Laminerede kort med de forskellige livsformer.

Hvor lang tid tager undervisningsforløbet?

Hjemme – 2-4 lektioner

Besøg på Vorupør Museum 4 timer

Sådan gør du:

Hjemme: Hjemme arbejder I med temaet Kvindeliv og kønsroller på Vestkysten for 100 år siden og i dag (se "forberedelse").

Brug eventuelt vedlagte fotos som inspiration. De er fra 1925, 1984 og 2005. Prøv at sammenligne. Hvilken udvikling kan man læse ud af billederne.

1925

1984

2005

På Museet arbejder børnene med aktiviteterne:

- Fyre op i brændekomfur.
- Karte uld og strikke uldsokker.
- Ordne en krogbakke.

Herefter samles de og diskuterer sammen to og to med livsformskortet som hjælp – hvilken livsform levede menneskene under ved vestkysten for 100 år siden?

Hvordan var kvinders stilling?

Herefter diskuterer børnene nutidens kvindeliv ved vestkysten.

Sammenlign også disse fotos med kvinder som beskæftiger sig med får. Der er ca. 100 år mellem de forskellige fotos. Fortæller de noget om kønsroller og den betydning, som fårene havde før og i dag?

Kvinder der klipper får i Lyngby 1910.

Fårehyrde i nutiden. Fårene bruges til naturpleje af klitheden i Nationalparken.

Arbejdsfordeling i fiskeriet: Historisk Årbog for Thy, Mors og Vester Hanherred 1975, side 43
<http://www.thistedmuseum.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%201975/Madsen,%20Kr.%20%20Kroge%20og%20agn.pdf>

Madsen, Kr. 1975: Man kom hinanden ved.. Skildringer fra et fisker- og strandfogedhjem i Agger 1910-20. Der handler om fællesskab og arbejdsfordeling i fiskersamfund før i tiden.

I kan læse om Gitte Kroll, som er en moderne kvindelig fåreavler. Hendes får plejer hedearealerne i Nationalpark Thy. <http://www.thy-lam.dk>

Baggrund:

Om stedet: http://www.northseatrail.org/show_single_article.php?article_id=2639&lang=uk

Om Vorupør Museum: <http://www.thistedmuseum.dk/>

Fælles mål2, uddrag:

Historie efter 9. Klasse:

- give eksempler på, at en periodes fremherskende værdier og holdninger kan forklare afgørende begivenheder og samfundsforandringer
- kunne sammenligne egne livsbetingelser med foregående slægtleds og diskutere, hvilke forhold der er ens, hvilke der er forskellige og baggrunden herfor

- selv formulere historiske fortællinger og selv etablere historiske scenarier på baggrund af erhvervet viden (efter 6. Klasse)

Samfundsfag:

- give eksempler på og forklare, hvordan politiske synspunkter kan være knyttet til social og økonomisk placering, til alder og køn og etnicitet og religion
- redegøre for hovedtræk ved udviklingen inden for den primære, sekundære og tertiære sektor
- give eksempler på sociale klasser eller grupper og på sociale og kulturelle fællesskaber
- give eksempler på forhold, der medvirker til dannelsen af forskellige roller i samfundet
- reflektere over, hvad egne og andres opfattelser af mennesker med anderledes levevilkår, levevis, tilhørsforhold og forestillinger betyder for gensidig accept og samspil i hverdagslivet

Forslag til videre arbejde:

Børnene kan arbejde videre med temaet og sammenligne med kvinder i industriarbejde i dag og kvindeliv i andre kulturer.

Se f.eks. Henning Brinckmann et al: "7 historie", Gyldendal 2010, pp 162-163

Kontaktinformation:

Vorupør Museum har åben:

1.4 – 30.6.: tirsdag-søndag kl. 12-16

1.7 – 14.8.: alle dage 10-16

15.8 – 31.10.: tirsdag-søndag kl. 12-16

Vorupør Museum tlf.: 9793 8850

Forfatter: Mie Buus pjoern@post2.tele.dk

Keywords: Fiskeri, kvindeliv, Vorupør

Bilag:

Livsformskortet laves med to sider.

Den ene side er der livsformsbeskrivelser på :

<http://www.uuoresund.dk/UUØresundforside/Ung&klasse/UEAundervisning/Livsformer/tabid/287/language/da-DK/Default.aspx>

Den anden side er følgende spørgsmål på:

Hvilken livsform havde befolkningen på vestkysten for 100 år siden?

Hvilken livsform har de i dag?

Er det blevet bedre eller værre at være kvinde – hvorfor?

Børnearbejde før og nu.

Sted: Vorupør

Fag: Historie, samfundsfag

Klassetrin: Melletrinnet, overbygningen

Årsted: Sommer

Kort om forløbet:

Børnene arbejder med at få kendskab til børnearbejde på landet i forbindelse med industrialiseringen. De diskuterer levevilkår og børnearbejde i slutningen af 1800-tallet og i dag, og prøver på egen krop hvordan det var at være barn i kystbyerne.

I besøger museet og får lejlighed til at arbejde med fiskeriet.

I fiskerlejerne på kysten af Thy var hele familien involveret i arbejdet med fiskeri, fårehold og bærindsamling osv. De aktiviteter var det økonomiske grundlag i fiskerlejerne. Børnene havde bestemte funktioner, de varetog. Arbejdet var som regel fordelt på henholdsvis piger og drenge efter samme mønster som de voksne.

I byerne arbejdede børnene i industrien, og der blevet lavet regler for hvor meget de måtte arbejde – ikke for at beskytte børnene, men for at de ikke skulle tage arbejdet fra de voksne.

Formål:

At eleverne får viden om børns vilkår i slutningen af 1800 tallet på landet, og sammenligner datidens børnearbejde med deres egne vilkår

Forberedelse:

Læreren kan læse

Pedersen, Jørgen 1971: Minder fra det gamle Stenbjerg. Historisk Årbog for Thy og Mors 1971, side 3 om fåreholdets betydning først i 1900-tallet.

<http://www.thistedmuseum.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%201971/Pedersen,%20Jørgen%20%20Minder%20fra%20det%20gamle%20Stenbjerg.pdf>

Buus, Mie 2005: Udnyttelsen af klithederne i Thy. Om børnenes bidrag til familiens økonomi side 34 samt side 38-54 der bredt handler om fåreholdet i fiskerlejerne.

<http://www.thistedmuseum.dk/Museet/Rapport/Klithederne%20i%20Thy.Afsluttende%20samlet%20rapport.pdf>

Højrup, Thomas: Thorupstrand Kystfiskerlaug og Han Herred Havbåde i Sjæk'len 2007. Side 95-99 handler om børns deltagelse i kystfiskeriet i dag bl.a. at rense fisk efter skoletid.

Om børnearbejde, sammenlignende nutid og fortid omkring industrialiseringen:

<http://www.leksikon.org/art.php?n=5055>

Ring til Vorupør Museum i god tid inden besøget og aftal adgang til museet og til kystbåden Thabor samt at der er rekvisitter ved Thabor. Aftal eventuel en introduktion til museet og emnet børnearbejde ved fiskeriet.

Print arbejdsarkene ud

Børnene var med til fåreklipping. Billede fra 1950'erne. Foto Museet for Thy og Vester Hanherred.

Eleverne kan arbejde med:

"Find – ind i historien" 3, klasse, Claus Buttenschøn og Olaf Ries, Alinea 2007 pp 81-83 ("En arbejder familie for 125 år siden")

"Samfundsstudier", grundbog 8. Og 9. Klasse, Gyldendal, Ebbe foged et al, kap 2 "Hvad skal vi med familien?"

Hvad skal du bruge:

Pose eller lille spand til bær, gerne en til hver,

Et par små batteridrevne køkkenvægte der kan veje ned til 1 gr.

Bismervægt, rygkurv og fiskerkasser findes ved Tabor.

Hvor lang tid tager undervisningsforløbet?

Hjemme – 2-4 lektioner

I Vorupør ca. 4,5 time:

- Plukke bær en halv time.
- Gåtur til museet en halv time.
- Besøg på museet i Vorupør i time.
- Gåtur fra museet til stranden ca. 15 min.
- Aktivitet på Tabor 1 time.

Sådan gør du:

Hjemme: Hjemme arbejder I med, hvad børnearbejde er før og nu, og hvad lovgivningen siger om børnearbejde (se bilag 1 og 3 med arbejdsark).

I starter med at plukke bær på heden ved Vorupør i en halv time.

Efter en halv time vejes bærrerne. Hvor mange bær kan man plukke på en halv time? Hvis man skulle omsætte bærplukningen i penge – hvor mange penge kunne man så tjene på en halv time? Sammenlign med den indtjening som familien havde i 1919. (bilag 2)

På lyngheden ved Vorupør er der både "blåbær" (mosebøllebær) og "sortbær" (revlingeblåbær). Før i tiden blev disse bær plukket af børn, som på den måde bidrog til hjemmets økonomi. Til eksempel plukkede en familie 263,05 kg. Blåbær i 1919. Det fik de 201,79 kr. for.

Så går I ned til Vorupør Museum (Vesterhavsgade 21)

Et besøg på Museet i Vorupør kan belyse børnenes deltagelse i arbejdet med fiskeriet, bl.a. at sætte agn på kroge og transportere fisk. Arbejdet i fiskeriet var meget specialiseret og opdelt på køn. Dette afspejles også i det arbejde, børnene deltog i.

Derefter går I ned til kystbåden Thabor som ligger på stranden. I starter med at finde ud af om det er havvej (vej der passer til fiskeri på havet) Thabor er netop landet med fisk, som skal bæres på land i fiskekasser. Nogle bærer de fyldte fiskerkasser på land. Andre er turister som ønsker at købe frisk fisk. Den ønskede fisk vejes af med bismervægt. Prøv at fylde fisk (sten fra stranden) i en rygkurv og skiftes til at bære den et stykke på stranden, for at få en fornemmelse af de byrder, der før var forbundet med fiskeriet.

Før i tiden var transport noget der foregik pr. gåben. Derfor giver vandring i forbindelse med bærplukning og til stranden en ide om datidens måde at bevæge sig på.

Det er en god ide at medbringe vand.

Baggrund:

Om stedet: http://www.northseatrail.org/show_single_article.php?article_id=2639&lang=uk

Vorupør Museum: <http://www.vorupoermuseum.dk/>

Fælles mål2 (uddrag):

Historie:

- Udviklings og sammenhængsforståelse: give eksempler på, at en periodes fremherskende værdier og holdninger kan forklare afgørende begivenheder og samfundsforandringer (eter 9. Klasse – industrialiseringen, fagforeninger)
- Kronologisk overblik: kunne sammenligne egne livsbetingelser med foregående slægtleds og diskutere, hvilke forhold der er ens, hvilke der er forskellige og baggrunden herfor (efter 9. Klasses trin)
- Fortolkning og formidling: fortælle om sammenhænge mellem materielle kår og hverdagsliv (efter 4. Klasses trin)

Samfundsfag (slutmål):

Økonomi. Produktion, arbejde og forbrug

- redegøre for hovedtræk i udviklingen i dansk erhvervs- og produktionsstruktur, herunder centrale aktører på arbejdsmarkedet og deres interesser

Sociale og kulturelle forhold. Socialisering, kultur og identitet

- give eksempler på, hvordan sociale normer, holdninger og adfærdsformer karakteriserer forskellige sociale grupper og giver anledning til konflikter imellem dem
- forklare, hvordan institutioner for uddannelse og kultur bidrager til socialisering og medborgerskab

Forslag til videre arbejde:

Man kan medbringe et kogeapparat (trangia) og koge lidt syltetøj på stedet – lige dele sukker og bær. Serveres enkelt med en kiks eller et stykke franskbrød.

Turen kan evt. suppleres/udvides med et besøg på Nordsøakvariet i Vorupør. Her kan man se de fisk der lever i havet ud for kysten.

Man kan perspektivere til børnearbejde i u-lande og foretage en sammenligning med børnearbejde "i gamle dage" her i Danmark.

Evt kontaktinformation:

Vorupør Museum har åben:

1.4 – 30.6.: tirsdag – søndag kl. 12-16

1.7 – 14. 8.: alle dage 10-16

15.8 – 31. 10.: tirsdag – søndag kl 12-16

Vorupør Museum tlf.: 97938850

Forfatter: Mie Buus, pjoern@post2.tele.dk

Børn deltog i bærplukning på klitheden. Foto Museet for Thy og Vester Hanherred.

Bilag 1: Opgave om børnearbejde

Børnearbejde var meget udbredt i Danmark tidligere. I dag reguleres børnearbejdet af love og regler. I andre lande forekommer børnearbejde stadig meget.

Læs loven om børnearbejde fra 1873.

- Hvor gammel skulle man være for at arbejde i industrien (§2)?
- Hvor mange timer måtte man arbejde, hvis man har din alder?

Læs loven om børnearbejde fra 2005

- Ved du hvor gammel man skal være i dag for at få arbejde (§33)?
- Hvor mange timer må du arbejde?

Diskuter sammen to og to:

- I slutningen af 1800 tallet fik forældrene pengene for børnenes arbejde.
- Var det rimeligt?
- Ville det være rimeligt at dine forældre fik de penge du tjener? Hvorfor / hvorfor ikke?

Lov om børnearbejde fra 1873

Den originale lov kan bl.a. findes på ABA - 39. småtryk, Biblioteket

Lov om børn og unge menneskers arbejde i fabrikker og fabriksmæssig drevne værksteder samt det offentlige tilsyn med disse, 1873

§ 1: Det offentlige fører tilsyn med de ovennævnte steder, der har medarbejdere under 18 år, hvadenten de udfører arbejde på fabrikken eller i forbindelse med den. Ved tvivlstilfælde om tilsyn, er det indenrigsministeren der har afgørelsen.

§ 2: Børn under 10 år må ikke arbejde de ovennævnte steder. Børn mellem 10 og 14 år må højst arbejde 6 1/2 time om dagen, heri indkluderet en halv times pause. Arbejdstiden skal lægges mellem seks, morgen, og otte, aften. Børn der har arbejdet før kl. 11 om morgenen, må ikke arbejde efter kl. 13 samme dag.

§ 3: Unge, af begge køn, må ikke arbejde de ovennævnte steder mere end tolv timer dagligt, og kun mellem kl. 5 og kl. 19. Mellem kl. 8 og 18 skal der være indlagt to timers pause, hvoraf halvanden time skal ligge inden kl. 15.

§ 4: Under måltiderne må børn og unge ikke opholde sig i lokaler hvor der samtidig arbejdes. Sundhedsmyndighederne kan pålægge fabrikken at stille et særskilt spiselokale til rådighed, hvis luften i arbejdslokalet er fyldt med støv eller andre sundhedsskadelige stoffer.

§ 5: Børn må ikke arbejde, de ovennævnte steder, på folkekirkens søn- og helligdage.

§ 6: Så vidt muligt skal alle børn og unge af kvindeskønnet holdes adskilt fra mændene, både under arbejdet og måltiderne .

Kapitel 6 - Arbejdstid m.v. for unge, som er 13-15 år, eller som er omfattet af undervisningspligten

Arbejdstid

§ 33. Den daglige arbejdstid må for unge, som er 13-15 år, eller som er omfattet af undervisningspligten, ikke overstige 2 timer på skoledage og 7 timer på andre dage end skoledage. Når den daglige arbejdstid er på 7 timer, skal den ligge samlet.

Stk. 2. Den samlede ugentlige arbejdstid må ikke overstige 12 timer i uger med skoledage og 35 timer i andre uger end skoleuger.

Kilder:

<http://www.pladstilosalle.dk/baggrund/dokumentation/doku4.html>

http://www.at.dk/REGLER/Bekendtgørelser/U/Unges-arbejde-239.aspx?sc_lang=da

Bilag 2: Bærplukning

Pluk bær i spanden i ½ time.

Tag tid.

A: Vægt af spand:

B: Vægt af spand med bær:

$B - A =$ vægt af bær =

Hvor mange penge ville du have tjent nu?

Til eksempel plukkede en familie 263,05 kg. Blåbær i 1919. Det fik de 201,79 kr. for.

$263,05 \text{ kg} / 201,79 \text{ kr} = 1,3 \text{ kr/kg}$

Diskuter sammen to og to:

I slutningen af 1800 tallet fik forældrene pengene for børnenes arbejde.

Var det rimeligt?

Ville det være rimeligt at dine forældre fik de penge du tjener? Hvorfor / hvorfor ikke?

Bilag 3: Hvad er børnearbejde?

Skriv ned hvad du laver derhjemme:

Skriv ned hvad du laver du får løn for:

Er det arbejde at hjælpe til derhjemme, eller er det arbejde når man får løn for det af fremmede?

Er det f.eks. en forudsætning at arbejdet er lønnet for at kunne defineres som børnearbejde?

http://www.haabet.dk/users/erik_sigsgaard/01.html (lærertekst)

Kystsikring

Sted: Agger – Agger Tange.

Bus til Agger. Der er afgang hver time fra Thisted St. Turen tager ca. 1 time.

Afstigning i krydset Aggervej-Vesterhavsvej. Gå ud ad Agger Tange mod Thyborøn.

Fag: Natur/teknik historie.

Klassetrin: Mellemtrinnet.

Årstid: Alle.

Kort om forløbet:

Børnene arbejder med havets påvirkning af kysten. Bølgeslag og skiftende vandstand leverer en naturlig dynamik i form af oversvømmelser, erodering, aflejring og sortering af sand og sten.

Diger og anden kystsikring hindrer havets påvirkning af kysten.

Ved Agger/Agger Tange er det muligt at se eksempel på den indsats som befolkningen de sidste 100 år har gjort for at beholde og beskytte deres jord. Men ude i havet ligger der rester af gårde og huse, man har opgivet.

På Agger Tange besøges stranden og en høfde.

I De Sorte Huse er der en udstilling om kystsikring og Vandbygningsvæsenet, der stod for kystsikring i Agger.

Formål:

At give eleverne et indtryk og forståelse af havets kræfter og evne til at forandre landet og kystlinien samt den indsats det krævede at sikre befolkningens levevilkår.

Forberedelse:

I kan læse Ib Ivar Dahl: Den store stormflod. Forlaget Thode, 1988. Børnebog om stormfloden i november 1872.

I kan se filmen Vaden og Stormflod. Den handler om stormfloden ved Vestkysten i 1999. Et WEB-projekt i samarbejde med Undervisningsministeriet og TV SYD.

<http://edimag.acu.dk/vadcam/film.php>

Se eventuelt også filmen "Vejret vil have sin vilje"

<http://myndigheder.kyst.dk/vejret-vil-have-sin-vilje.html>

Hvad skal du bruge:

30 stk. jute- eller fodersække der kan bruges til at slæbe sand i (eller sorte plastiksække).

Snor til at lukke sækkene med (og saks til at klippe dem over med).

7 skovle.

Mobiltelefoner eller andet kamera.

Laminerede arbejdsark (bilag 1, 2, 3) 10 af hver.

Vandfaste tuschpenne til opgave 1 (bilag 1) sprit + køkkenrulle til at tørre dem af med.

Det er en god ide at tage gummistøvler på.

Hvor lang tid tager undervisningsforløbet?

Hjemme: 2-4 lektioner.

Agger: 4 lektioner.

Sådan gør du:

Hjemme: Hjemme arbejder I med hvordan havet påvirker livet ved Vestkysten før og nu.

Med udgangspunkt i bogen "Den store stormflod" og filmen "Vaden og stormflod" kan eleverne lave tegninger af dramatiske stormflods-situationer. I klassen diskuteres med baggrund i ovenstående forskel på situationen før og nu.

På Agger Tange: Der er hofdere med ca. 400 meters mellemrum på hele tangen (høfde nr. 65-99). Danmarks længste høfde er ca. 800 meter lang og findes på Agger Tange, nord for indsejlingen til Thyborøn Kanal.

Gå ned på stranden mellem 2 hofdere. Klassen deles i 3 hold til følgende aktiviteter af varighed en lektion:

- Bygning af en minihøfde.
- Strandfodring – byg en forstrand.
- Bygning af dige.

Se de 3 bilag.

Bagefter må I fjerne det hele igen.

Sammenlign det gamle kort af Agger Tange med det nye på Skov- og Naturstyrelsens Folder - diskuter forandringen og hvordan det er sket.

Slut evt. af med at se udstillingen om Vandbygningsvæsenet og kystsikring i De Sorte Huse i Agger.

Baggrund:

Agger: http://www.northseatrail.org/show_single_article.php?article_id=2629&lang=dk

Foto af havets gennembrud ved Agger 1911.

Artikel Kr. Madsen:

Tre gamle billeder. Byen der rykker mod øst. Historisk Årbog for Thisted amt 1969, side 247-252

<http://www.thistedmuseum.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%201969/Madsen,%20Kr.%20%20%20Tre%20gamle%20billeder.pdf>

Agger Tange:

http://www.northseatrail.org/show_single_article.php?article_id=2632&lang=no

Her ses bebyggelserne på tangen, og mod nord er den gamle Agger Kirke markeret.

Lav en kopi af det gamle kort fra Agger Tange 1695 som findes i artiklen. Kortet kan lamineres og medbringes på turen. Det kan bruges til at sammenligne med den skikkelse Agger Tange har i dag.

Brug evt. en folder fra Skov- og Naturstyrelsen Thy til sammenligning.

Kystsikring:

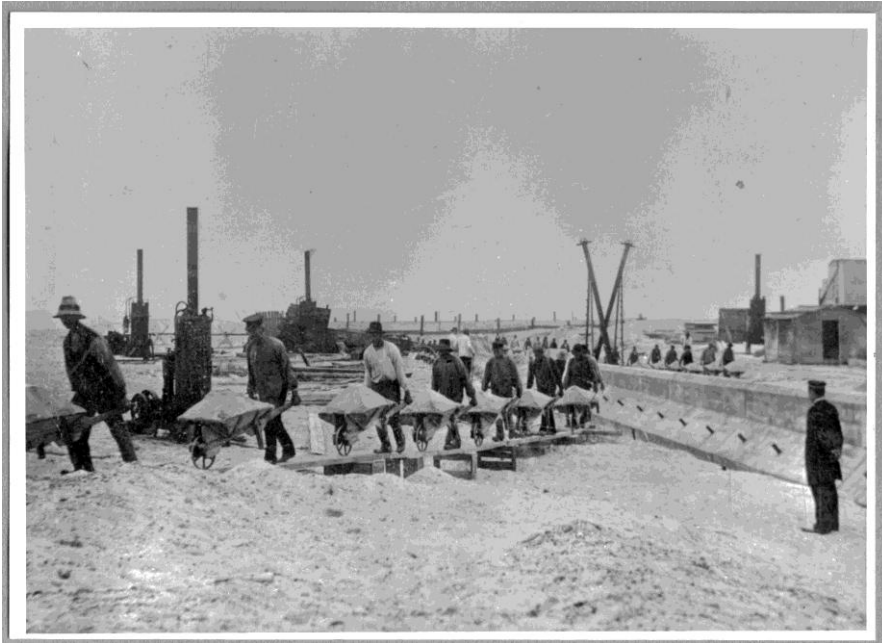
<http://da.wikipedia.org/wiki/Kystsikring>

http://www.vandognatur.dk/Emner/Naturplaner/Trusler_og_tiltag/Kystsikring_inddigning_trussel.htm

Høfde:

<http://da.wikipedia.org/wiki/Høfde>

Foto: "Børster" der bygger høfder i Agger ca. 1900.

Vandbygningsvæsenet og De Sorte Huse i Agger.

http://www.northseatrail.org/show_single_article.php?article_id=2790&lang=uk

Fælles mål 2, uddrag:

Historie, efter 4. klassetrin:

Fortælle om sammenhænge mellem materielle kår og hverdagsliv.

Natur og teknik efter 4. klassetrin:

Give eksempler på naturanvendelse og naturbevarelse lokalt og globalt, herunder skovdrift, landbrug og fredning.

Beskrive forskelle og ligheder på redskaber og apparaters udformning og anvendelse til forskellige tider.

Formulere spørgsmål og fremsætte hypoteser på baggrund af iagttagelser, oplevelser og mindre undersøgelser.

Gennemføre og beskrive undersøgelser og eksperimenter.

Forslag til videre arbejde:

I dag er kystsikring genstand for debat. I nogle tilfælde vælger man at lade naturen - havet og blæsten påvirke landskabet uden sikring.

Ved Lodbjerg Fyr har Skov og Naturstyrelsen valgt at lade sandet samle sig til en stor sandmile som vist på fotoet fra 2006.

Diskuter hvordan vort forhold til naturen hele tiden ændrer sig. F.eks. bliver der udført mange naturgenopretningsprojekter i dag.

Tag evt. med færgen fra Agger Tange til Thyborøn og besøg "Kystcentret"

<http://www.kystcentret.dk/>

Her finder læreren supplerende undervisningsforløb og materialer.

Evt. kontaktinformation:

De Sorte Huse. Udstillingen er åben i sommerhalvåret. Ellers kontakt Agger Børnehave der har nøgle. Vesterhavsvej 35, Agger, 7770 Vestervig. Tlf. 9917 3130.

Fiskerhuset i Agger. Museum. Udstillingen er åben 1/7-16/8 alle dage kl. 14-17 eller efter aftale. Toftevej 9, Agger. Tlf: 9792 0577.

Forfatter: Mie Buus pjoern@post2.tele.dk

Keywords: Kystsikring, kysterosion, hølfe, dige, Vandbygningsvæsenet, Agger Tange.

Bilag 1: Byg en minihøfde

En høfde beskytter stranden mod erosion (bortskylning). Den er bygget af sten eller beton, og placeres vinkelret på kysten. Ved høfden aflejres der sand når vandet skyller forbi.

Danmarks længste høfde er 800 meter lang og findes på Agger Tange.

I skal nu selv prøve at bygge en mini-høfde.

- 1: Gå ud på høfden og se ind mod stranden.
Læg mærke til hvordan kystlinien er på begge sider af høfden. Tegn det:
- 2: Gå ind på stranden til vandkanten igen, og gå hen mellem høfderne.
- 3: Byg en minihøfde af strandsten så godt som I kan ud i vandet.
- 4: Hvilket materiale er bedst at bruge til høfdebyggeri?
Materiale:
Hvorfor:
- 5: Tag et billede af jeres høfde som den ser ud, lige når I er færdige. Lad høfden stå en times tid (lav opgave 2 og 3) og kom derefter tilbage. Hvordan ser høfden ud nu?
- 6: Sammenlign jeres høfde med de rigtige høfder – hvorfor er der forskel?

Bilag 2: Lav strandfodring

På steder hvor havet skyller meget af kysten bort kan man beskytte kysten på flere måder. Man kan bygge noget, for eksempel høfder eller diger, man kan passe godt på klitterne ved at plante marehalm og man kan "fodre" eller tilføre materiale til kysten.

I Danmark laver man strandfodring flere steder. Store skibe pumper sand og grus op fra havbunden og ind på stranden. Men det kan være svært, fordi havet hele tiden skyller det væk igen.

I skal selv prøve at fodre stranden:

- 1: Find et sted mellem høfderne i rimelig afstand fra de andre hold
- 2: Lav en strandfodring med sand. I skal forsøge at hælde sand ud nede på stranden og se om det bliver liggende, når bølgerne kommer.
- 3: Lav en strandfodring med små eller store sten. Bliver de liggende, når bølgerne kommer?
- 4: Tag et billede af de to strandfodringer og lad dem stå en times tid, mens I løser de andre opgaver.
- 5: Efter en time kigger I på, hvad der er bedst at fodre stranden med. Får vi så en dejlig badestrand?

Kysterosion, Foto: Anne Mette K Jørgensen

Bilag 3   Byg et dige (hele klassen)

I gamle dage foregik arbejdet ved kysten med håndkraft – med skovle og trillebøje. I dag er det store maskiner der udfører arbejdet. I skal prøve at arbejde med hænderne, så I kan mærke, hvor tungt arbejde det var den gang.

Byg et dige:

Klassen deles op i hold:

- A: Skovler sand i sække
- B: Slæber sækkene ned til forstranden
- C: Stabler sækkene til et godt dige.

Efter 10 minutter roterer holdene.

Digebrud i Hamburg,

Hjemmeværnet er sat ind for at forstærke digerne.

Skal man hjælpe sin næste?

Sted: Stenbjerg – redningsvejen og redningshuset

Fag: Religion / kristendomskundskab

Klassetrin: Melletrinnet

Årsted: Alle (museet er kun åbent i sommerhalvåret)

Kort om forløbet:

Børnene arbejder med begrebet "Din Næste", og diskuterer hvem der er deres nærmeste (Lukas 10: 25-37).

Diskuter eventuel det nye testaments dobbelte kærlighedbud (Markus 12: 29-31).

Herefter besøger de redningsstationen, og indtrykkene bearbejdes via yderligere diskussion og filosofien – hvem er din næste? Og hvorfor skal man hjælpe? Indtrykkene kvalificerer den efterfølgende samtale om forpligtelsen til at hjælpe ved nutidige katastrofer.

Formål:

At kvalificere diskussionen om "næsten" og få et historisk billede på begrebet.

Forberedelse:

Læse og diskutere Det Ny Testamente, samt evt fra bogsystemet : Carsten Bo Mortensen et al: "Liv og religion" grundbog 5 pp 44 – 53 (om at hjælpe andre)

Det er også fint hvis børnene har set filmen "Guds Børn", der blandt andet handler om et forlis, kan bestilles via det danske filminstitut, DFI@DFI.dk.

Hvad skal du bruge:

Til selve besøget kan en lamineret skabelon af "Næstehierakiet" var en hjælp til diskussionen (Dorete Kallesøe: "Jordens overlevelse – bibelske fortællinger og klima", Bibelselskabets forlag 2009, pp 39)

Hvor lang tid tager undervisningsforløbet?

Hjemme – 2-4 lektioner

Besøge redningsstationen 2 timer

Gå på redningevejen og lave walk and talk 1-2 lektioner

Sådan gør du:

Hjemme: Hjemme arbejder I med hvad det vil sige at hjælpe sin næste. I kan eventuelt læse om den barmhjertige samaritan, og om den paragraf i den danske lovgivning der gør det strafbart at gå forbi en nødstedt person.

Diskuter med børnene, hvem der er deres næste.

Brug eventuelt "Næstehierakiet".

Bestil tid på redningsmuseet eller ring for at sikre dig at det er åbent.

Besøg redningsmuseet og få en rundvisning med fokus på det at sætte sit liv på spil for at hjælpe andre.

Efterfølgende kan en tur på redningsvejen give børnene endnu et indtryk af redningstjenesten.

Turen kan bruges til "Walk and talk" (3 går sammen, den midterste svarer på de to andres spørgsmål) om placeringen af mennesker / dyr / ting i næstehierakiet.

Diskuter bagefter med børnene, hvem der er redningsarbejdernes næste.

Baggrund:

Om stedet:

http://www.skovognatur.dk/Ud/Beskrivelser/Limfjorden/Stenbjerg_landingsplads/Stenbjerg_landingsplads.htm

Om redningsstationen:

http://www.skovognatur.dk/NR/rdonlyres/F4F55235-689C-45E5-BABE-90C839DE740E/7345/web_Stenbjergfolder1.pdf

Fælles mål:

Kristendomskundskab efter 6. klassetrin:

- udtrykke sig om almene tilværelsesspørgsmål med bevidst brug af faglige begreber og det religiøse sprogs virkemidler
- give eksempler på sammenhænge mellem værdier, normer og adfærd
- udtrykke sig om, hvad det vil sige at være menneske, samt hvilken betydning tro kan have for livsopfattelsen.
- beskrive udvalgte grundbegreber i kristendommen og forholde sig til deres tolkning af tilværelsen

Forslag til videre arbejde:

I forbindelse med større redningsarbejder og aktuelle naturkatastrofer kan diskussionen om den "næste" blusse op.

Sørg også for at børnene får arbejdet med "næstebegrebet" i forhold til andre religioner.

Evt kontaktinformation:

Udstillingen er åben hver dag fra 1. juni til 1. september i tidsrummet fra kl. 10.00 til 17.00. Uden for åbningstiden kan besigtigelse aftales med Rigmor Nissen, Sømærkevej 28, Stenbjerg, 7752 Snedsted, tlf. 97 93 82 28.

Forfatter: Karen Barfod, ksba@viauc.dk

Keywords: Kristendomskundskab, mellemtrin, bibel, redningsvæsen, walk and talk

Redningsøvelse ved Stenbjerg, i stille vejr. Foto Museet for Thy og Vester Hanherred

Gys og gru i nationalparken

Sted: Hvor som helst hvor der er mørkt og uhyggeligt – feks kirkeruinen i Tvorup, kirken i Stenbjerg, et forladt hus....

Fag: Dansk

Klassetrin: mellemtrin - overbygning

Årstid: Hele året

Kort om forløbet:

Eleverne arbejder med genrelære, og skriver selv en gyserhistorie ud fra deres sansninger. Senere udvælger børnene selv de bedste historier og forbereder dem – så de er klar til en fælles oplæsning.

Formål:

Eleverne skal lære om gysergenren og få inspiration til egne tekster gennem en præcis miljøbeskrivelse.

Forberedelse:

Børnene skal have stiftet bekendtskab med genrelæren og med krimien og gyseren som genrer. De skal kende til deres sproglige og stilistiske karakteristika, og have hørt og forholdt sig til andre gysere.

Hvad skal du bruge:

Siddeunderlag (sammenfoldede aviser i alm plastbærepose kan bruges)

Skriveblok

Blyant

Varmt tøj

Hvor lang tid tager undervisningsforløbet?

2 lektioner ude

2 lektioner til at forbedre historierne

1 lektion til at læse op i – hvis I tør!

Sådan gør du:

Børnene skal arbejde alene.

Sæt børnene af eller lad dem selv finde et sted de kan sidde.

Lad børnene tage noter om hvad de ser - jvf bilag 1- i ca ½ time

I den anden lektion hurtigskriver børnene en kort gyserhistorie hver. De læser dem op for hinanden to og to og vælger den bedste.

To grupper går sammen, og de vælger nu den bedste blandt ders to udvalgte.

I en klasse på 20 har I nu 5 historier, der forbedres i 4 mandsgrupperne.

- Og så er vi klar til at læse op om aftenen i lejrskolen.

Baggrund:

Gysergenren lader os arbejde med vores angst og lade os udleve nogle forbudte og normbrydende tanker. Genren har ændret sig gennem tiderne, alt efter hvilke normer der var gældende, og knytter sig i dag ofte til det normale, der pludseligt viser sig at være unormalt eller faretruende.

Fælles mål2 (uddrag):

Dansk efter 6. Klassetrin

- læse op med tydelig artikulation og fortolkende betoning
- strukturere og skrive tekster i forskellige fiktive og ikke-fiktive genrer
- indsamle og disponere stof før skrivning samt skrive fra ide til færdig tekst
- vise kendskab til sprogets spændvidde fra hverdagsprog til kunstneriske udtryksformer
- forklare samspillet mellem genre, sprog, indhold og situation
- kende betydningen af sproglige og stilistiske virkemidler

Forslag til videre arbejde:

I kan se en gyserfilm, og analysere genrens virkemidler – overraskelsen, forskrækkelsen mv

Forfatter:

Karen Barfod, VIA UC, ksba@viauc.dk

Keywords: Dansk, genre, gyser, kirker

Kirkekunst i nationalparken

Sted: Kirken i det område hvor I er.

Fag: Billedkunst, kristendomskundskab

Klassetrin: Mellemlinnet

Årstid: Hele året

Kort om forløbet:

Vi går ind i kirken og ser på udsmykningen. Børnene forholder sig til de kristne symboler der, og får lejlighed til at fordybe sig i en detalje.

Formål: At give eleverne indsigt i og viden om kirken som kulturbærer

Forberedelse:

Eleverne har arbejdet med symboler i kristendommen, se f.eks. Carsten Bo Mogensen et al.: "Liv og religion", grundbog 5, Gyldendal 2005, pp 14-19, 22-23

Hvad skal du bruge: Blokke, og tegneunderlag, bløde blyanter og viskelæder

Hvor lang tid tager undervisningsforløbet?

2 lektioner i kirken

Sådan gør du:

I går samlet ind i kirken.

I ser på udsmykningen – altertavlen, døbefonden, kirkeskib, prædikestolen, og hvis der er gravminder eller anden udsmykning. Læreren fortæller ganske kort om periodens klassiske og tidstypiske formsprog.

Børnene vælger hver et symbol, eller en detalje de vil tegne. Hvert barn tegner alene.

Senere samles børnene to og to, og fortæller om det symbol eller den detalje de har tegnet.

Til sidst lægges alle tegningerne op på række.

Her kan vi se de mange detaljer, og måske kan vi lave en fortælling ud fra tegningerne?

Baggrund:

I bogen "Kirkerne i Thy", museet for Thy og Vester Hanherred 2009, findes en gennemgang af den enkelte kirkes arkitektur og udsmykning.

Fælles mål2: Uddrag

Billedkunst efter 5. Klassesetrin:

- fremstille skitser og billeder på baggrund af ideer, følelser, holdninger og ved direkte iagttagelser i nærmiljøet
- anvende faglige begreber i samtaler om billeders indhold og form
- undersøge, analysere, kategorisere og vurdere egne og andres billedsproglige udtryk
- genkende enkle stilarter og formsprog fra forskellige historiske perioder og kulturer

Forslag til videre arbejde:

I kan arbejde med kirkens placering og udseende udefra – se bilag 1

Forfatter:

Karen Barfod, VIA UC, ksba@viauc.dk

Keywords: Kirker, kunst, symboler, kristendomskundskab, billedkunst

Tved Kirkes kor med romansk døbefont og altertavle fra 1600-tallet, foto Henrik Bolt-Jørgensen.

Bilag 1 – kirken udefra

Materialer: Kompas, skitseblok, blød blyant, viskelæder

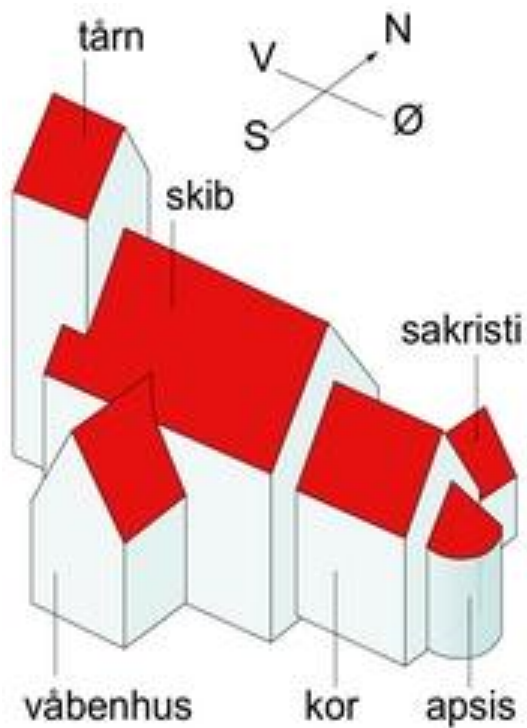
Børnene er sammen to og to eller i mindre grupper. De skal nu undersøge kirkens ydre.

Elevark:

Gå rundt om kirken

Hvordan vender den i forhold til verdenshjørnerne?

Tegn en skitse af kirken i grundplan. Husk Tårnet, Kirkeskibet, Koret og Våbenhuset.

[http://www.denstoredanske.dk/Kunst og kultur/Religion og mystik/Reformationen og lutherske kirke/kirke/kirke \(Kirkearkitektur\)](http://www.denstoredanske.dk/Kunst_og_kultur/Religion_og_mystik/Reformationen_og_lutherske_kirke/kirke/kirke_(Kirkearkitektur))

Er der nogle særlige symboler I kan se udefra – Kors? Gravminder?

Besøg den gamle kirkegård

Fag: Kristendom, historie

Klassetrin: Mellemtrinnet, overbygningen

Årstid: Hele året

Kort om forløbet: Vi besøger en kirkegård, og taler om begravelseskikke, titler på gravsten, religiøse symboler, udsmykning på stenene, overtro og varsler (er det med i dette forløb?).

Formål: At læse historien ud fra kirke og kirkegård

Sted: Den gamle kirkegård på Kapelvej i Vorupør

Forberedelse: Det er fint hvis eleverne har arbejdet med begravelseskikke og kristne symboler (feks Carsten Bo Mogensen et al "Liv og religion", Gyldendal 2005, pp 22) inden besøget.

Hvad skal du bruge: Blyant og papir, evt. tegneblok så man kan tegne en dekoration til en gravsten, bibel så man kan så op hvad de forskellige henvisninger står for. Blød blyant / farvekridt og A3 blødt papir til at lave aftryk.

Hvor lang tid tager undervisningen: Aktiviteten på kirkegården tager ca 3 lektioner

Sådan gør du:

Inddel børnene i mindre grupper.

Giv dem et arbejdsark (bilag1)

Lad børnene først gå rundt og læse stenene i grupperne (ca 20 minutter)

Saml børnene omkring en sten med et bibelcitater, og vis dem hvordan man slår op i bibelen.

Herefter skal børnene udvælge en særligt interessant sten, som de forbereder et oplæg om.

Er der et bibelcitater / henvisning, skal denne indgå i gennemgangen.

Børnene samles i hele klassen, og I går fra sten til sten og får fortællingerne om de mange liv og de mange gravsten.

I kan lave et "gnidebillede" af stenen inden I går hjem. Skal I arbejde direkte med stenene, bør I kontakte graveren om tilladelse først.

Baggrund:

På vestkysten var dagliglivet præget af de barske vilkår på havet. På kirkegården kan man finde mindsten fra store ulykker, og grave med ukendte, ilanddrevne søfolk. Kirkegården giver et tidsbillede, hvor religionen og vækkelsens betydning er stor.

http://www.northseatrail.org/show_single_article.php?article_id=2639&lang=uk

<http://www.kristeligt-dagblad.dk/artikel/212488:Kirke---tro--Dramatik-bag-freden>

Fælles mål (uddrag):**Historie efter 6. Klasse:**

- selv formulere historiske fortællinger og selv etablere historiske scenarier på baggrund af erhvervet viden

Kristendomskundskab efter 6. Klasse:

- give eksempler på sammenhænge mellem værdier, normer og adfærd
- beskrive udvalgte grundbegreber i kristendommen og forholde sig til deres tolkning af tilværelsen
- beskrive udvalgte symboler og ritualers brug samt synge og samtale om salmer og sange

Forslag til videre arbejde:

Besøget kan suppleres med en guidet tur fra Museet, eller med en generel gennemgang af begravelseskikke.

Det er også oplagt at lave "Walk and talk" om centrale spørgsmål, som f.eks.

Hvorfor begraver vi vores døde?

Hvordan vil du begraves?

Evt. kontaktinformation: Vorupør Museum

Forfatter: Eva Nielsen, Vorupør Museum

Bilag 1, elevark

Gå rundt og se på gravstenene.

Hvilken information står der på stenene?

Hvor for er det netop de ting, der står på stenene?

Skriv op hvilke erhverv der er nævnt på stenene

Udvælg en sten, som I synes er særligt spændende.

Forbered et lille oplæg for resten af klassen:

Hvem er begravet her?

Hvad fortæller stenen om personen (eller personerne)?

Eksempel på gravsten på Vorupør Gl. Kirkegård. Foto Henrik Bolt-Jørgensen.

Af sand fordærvet - sandflugt i Tvorup, Thy

Sted: Start ved Tvorup Kirkeruin

Fag: Historie, geografi, natur/teknik

Klassetrin: Melletrinnet, overbygningen

Årsted: Alle

Kort om forløbet:

Børnene arbejder med forandring af natur og landskab med udgangspunkt i landsbyen Tvorup, Thy. Området var tidligere hærget af sandflugt indtil klitplantagerne blev anlagt sidst i 1800-tallet.

Formål:

At give eleverne en forståelse af den forandring der er sket i landskabet i Thy gennem de sidste 200 år. Tidligere dannedes store klitter som følge af sandflugt og sandet ødelagde jord og afgrøder. Sidst i 1800-tallet blev klitplantagerne anlagt for at holde på sandet. Der blev også plantet marehalm og hjelme på klitterne. Der hvor vinden blæste hul i vegetationen lagde man lyng ud.

Ved Tvorup kirkeruin, Tvorup skovhus og Thagaards Plantage i Tvorup kan man se træk af sandflugtens historie.

Forberedelse

Find Tvorup kirkeruin og Thagaards plantage på Skov- og Naturstyrelsen Thys folder.

http://www.skovognatur.dk/pv_obj_cache/pv_obj_id_0EB363CD77DCF195B6F146C5D40FBE1286640D00/filename/thagaards_plantage_m65_low.pdf

Læs oplysningerne om sandflugtens konsekvenser. Diskuter hvad sandflugt er? Er det en af fortidens naturkatastrofer? Er det et fænomen der finder sted i Danmark i dag – i andre lande?

Eleverne kan eventuelt have arbejdet med udvandring i feks Claus Buttenschøn og Olaf Ries: "Find – ind i historien", for 5. klasse, Alinea 2008

Læreren kan forberede oplægget om Thagaard ved at se her:

http://www.northseatrail.org/show_single_article.php?article_id=3303&lang=uk

For yderligere diskussion læs dette materiale vedrørende Rubjerg Knude.

<http://www.rubjergknude.dk/index.php?id=15>

Klik ind på fanerne sandflugten, bevægelse, sand, katastrofen og sanddæmpning og se, hvordan sandflugt har påvirket folks levevilkår.

Brug disse gamle fotos fra Thy. Mon der er forhold som ligner hinanden ved Rubjerg Knude og Thy?

Plantehold der planter små træer ud ved anlæggelsen af klitplantage i Sydthy i 1923. Arbejdet blev organiseret af Klitvæsenet. Hele familien deltager i arbejdet – mændene laver huller og kvinder og børn planter de små træer.

Lyngen blev slået og lagt på de steder i klitterne hvor der var blæst hul.
Læg mærke til den specielle udformning lyngleen har med et bredt, kort blad.

Lyngarbejde i 1960erne i Hvidbjerg Plantage i Thy.

Plantning af hjelme i klitterne ved Agger Tange 2006.

Hvad skal du bruge:

Til selve besøget blyant og papir. Snor til at måle med. Lamineret foto af mand, der laver reb af revlingeris.

Grensaks.

Hvor lang tid tager undervisningsforløbet?

Hjemme: 2-4 lektioner

Tvorup: 3-4 lektioner.

Tvorup kirkeruin: 1 lektion.

Gåtur på 3 km til Thagaards plantage (se folder) ca. 30 min.

Gåtur i plantagen og løsning af opgaver ca. 1 lektion.

Gåtur til Tvorup skovhus ca. 15 min.

Aktivitet ved Tvorup skovhus – flette et reb af revlingeris.

Sådan gør du:

Aktivitet ved Tvorup kirkeruin.

Tegn kirken som I tror, den har set ud, omgivet af sand. Lav en grundplan over kirkens størrelse ved at markere med pinde og evt. snor. Eleverne kan også bare stille sig op, som de mener kirken har set ud. Så de med deres krop viser afgrænsningen.

Diskutér hvilken betydning, sandflugten havde for bebyggelsen og for folks mulighed for at bevare en kirke i sognet.

Gå til Thagaards plantage. På vejen vil læreren fortælle jer, hvad Thagaard var for en person.

Aktivitet ved Thagaards plantage.

Følg den korte rute rundt i plantagen og oplev de forkrøblede træer, der forsøgsvis blev plantet i 1800-tallet. Kan I finde de gamle lærke- og bøgetræer? Hvorfor ser de sådan ud?

Gå videre til den nærliggende udgravning af Tvorup Skovhus. På vejen kan I plukke nogle lange revlingeris, som samles i bundter.

Skovløberen skulle bl.a. tage sig af løsgående får, som åd de nye træer.

Prøv at flette jeres revlingeris til en slags reb, som skovløberen gjorde, når han skulle tøjre får.

I kan få en ide om hvordan ved at se på det medbragte laminerede foto.

http://www.northseatrail.org/show_single_article.php?article_id=3311&lang=se

Thagaards plantage og Tvorup skovhus.

http://www.northseatrail.org/show_single_article.php?article_id=3303&lang=uk

Thagaards plantage.

http://www.skovognatur.dk/pv_obj_cache/pv_obj_id_0EB363CD77DCF195B6F146C5D40FBE1286640D00/filename/thagaards_plantage_m65_low.pdf

Sandflugt i Thy:

<http://www.thistedmuseum.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%201994/Holch%20Andersen,%20Knu d%20%20Af%20sandflugt%20ruineret.pdf>

Fælles mål2, uddrag:

Geografi efter 9. klassetrin:

- analysere og forklare, hvordan og hvorfor mennesker har bosat sig forskellige steder på kloden
- anvende viden om landskab, klima, jordbund og vand til forståelse af de forskellige måder, mennesker bor på rundt i verden
- forklare landskabsdannelser i Danmark og andre steder i verden
- beskrive forskellige befolkningsudviklinger ved overgang fra en samfundsform til en anden, herunder årsager til og konsekvenser af en vigende, stagnerende og voksende befolkning

Historie efter 9. klassetrin

- sammenligne nutidige levevilkår i Danmark med andre lande og diskutere de historiske årsager til forskellene
- karakterisere forskellige typer af ind- og udvandring og diskutere kulturmødets positive og negative sider
- kunne sammenligne egne livsbetingelser med foregående slægtleds og diskutere, hvilke forhold der er ens, hvilke der er forskellige og baggrunden herfor

Natur/teknik efter 6. klassetrin:

- sammenligne og beskrive de forskelle i levevilkår, mennesker har forskellige steder på Jorden. Redegøre for, hvorledes naturkatastrofer opstår og påvirker planter, dyr og menneskers levevilkår

Forslag til videre arbejde:

Sandflugten i Thy kan godt betegnes som en naturkatastrofe. Efter datidens målestok havde den et omfang, der tåler sammenligning med mere nutidige naturkatastrofer – orkan, jordskred, tørke... Næste gang I diskuterer naturkatastrofer, kan sandflugten tages op igen.

Evt. kontaktinformation:

Ingen.

Forfatter: Eva Nielsen. vorup@thistedmuseum.dk

Keywords: Thy, landskab, sandflugt, sanddæmpning og skovrejsning.

Stedbunden Læring - bilag med baggrundsmateriale

Litteratur, bl.a. artikler i Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred, findes på museets hjemmeside

Besættelsen i Stenbjerg.

Om Stenbjerg, Skov- og Naturstyrelsen Thy folder:

http://www.skovognatur.dk/NR/rdonlyres/57820170-E44B-40C7-BB25-A4008427A55C/0/StenbjergiThy_Final_L126.pdf

Axel Rasmussen 1980: Flyverbegravelse i Stenbjerg - med forbuden krans. Beretningen er nedskrevet 4. januar 1945 af nu afdøde overklitfoged AXEL RASMUSSEN. *Historisk Årbog for Thy, Mors og V. Hanherred 1980, side 32-37.*

<http://arkiv.thisted-bibliotek.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%201980/Rasmussen,%20Axel%20%20%20Flyverbegravelse%20i%20Stenbjerg.pdf>

Frank Weber 1995: Allierede flyvergrave i Thy og Vester Hanherred. *Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred 1995, side 95-100.*

<http://arkiv.thisted-bibliotek.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%201995/Weber,%20Frank%20%20Allierede%20flyvergrave%20i%20Thy%20og%20Vester%20Hanherre.pdf>

Stranding i Stenbjerg.

Om Stenbjerg, Skov- og Naturstyrelsen Thy folder:

http://www.skovognatur.dk/NR/rdonlyres/57820170-E44B-40C7-BB25-A4008427A55C/0/StenbjergiThy_Final_L126.pdf

Om redningsstationer: http://www.northseatrail.org/show_single_article.php?article_id=2859&lang=uk

Englandskrigen

1956 Bombardement af Vestervig Kirke af E. Toft

<http://www.thistedmuseum.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%201956/Toft,%20E.%20'Bombardementet%20af%20Vestervig%20Kirke.pdf>

1957 Thy i Fjendevold Svenskekrigen i Agger og ved Nabe af P.L. Hald

<http://www.thistedmuseum.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%201957/Hald,%20P.%20L.%20Thy%20i%20Fjendevold.pdf>

2. Verdenskrig:

www.museumcenterhanstholm.dk – med informationsmateriale om 2. Verdenskrig.

Jens Andersen: Atlantvolden fra Agger til Bulbjerg. 1999.

1998 De første tyske kanoner på Hanstholm, af Jens Andersen

<http://www.thistedmuseum.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%201998/Andersen,%20Jens%20%20De%20første%20tyske%20kanoner%20på%20Hanstholm.pdf>

1995 Allierede flyvergrave i Thy og Vester Hanherred, af Frank Weber

<http://www.thistedmuseum.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%201995/Weber,%20Frank%20%20Allierede%20flyvergrave%20i%20Thy%20og%20Vester%20Hanherre.pdf>

Kommunikation:

1954 Tørvebjergning ved Agger af Kr. Madsen

<http://www.thistedmuseum.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%201954/Madsen,%20Kr.%20%20Tørvebjergning%20ved%20Agger.pdf>

1946 Af en svunden by`s saga af S. Th. Christensen Laug

<http://www.thistedmuseum.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%201946/Christensen%20Laug,%20S.%20Th.%20%20Af%20en%20forsvunden%20Bys%20Saga.pdf>

1973 Æ`signalmand fra Stenbjerg af Jørgen Pedersen

<http://www.thistedmuseum.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%201973/Pedersen,%20Jørgen%20%20Æ%20signalmand%20fra%20Stenbjerg.pdf>

1969 Tre gamle billeder fra Agger af Kr. Madsen

<http://www.thistedmuseum.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%201969/Madsen,%20Kr.%20%20%20Tre%20gamle%20billeder.pdf>

Mere information om befolkningens brug af områdets ressourcer kan læses i Buus, Mie 2005: Udnyttelsen af klithederne i Thy.

<http://www.thistedmuseum.dk/Museet/Rapport/Klithederne%20i%20Thy.Afsluttende%20samlet%20rapport.pdf>

Sandskuder og møller:

1954 Uret i V. Vandet Kirke af G. Krogh- Jensen

<http://www.thistedmuseum.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%201954/Krogh-Jensen,%20G.%20%20Uret%20i%20Vester%20Vandet%20kirke.pdf>

1956 Sandskuden Jomfru Maria af Klitmøller. Af G. Krogh- Jensen

<http://www.thistedmuseum.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%201956/Krogh-Jensen,%20G.%20%20%20Sandskuden%20Jomfru%20Marie%20af%20Klitmøller.pdf>

1973 Sandskuden et forsøg på et portræt af Poul Christensen

<http://www.thistedmuseum.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%201973/Christensen,%20Poul%20%20%20Sandskuden.pdf>

1967 Strandkontrollør Carl Lauritz Bolvig af Robert Svalgaard

<http://www.thistedmuseum.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%201967/Svalgaard,%20Robert%20%20%20Strandkontrollør%20Carl%20Lauritz%20Bolvig.pdf>

1960 Møllen af Torsten Balle

<http://www.thistedmuseum.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%201960/Balle,%20Torsten%20%20%20Møllen.pdf>

1973 En skudes forlis ved Norge af H. Støvring-Nielsen

<http://www.thistedmuseum.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%201972/Støvring-Nielsen,%20H.%20%20%20En%20skudes%20forlis%20ved%20Norge.pdf>

1970 Per Nittengryn af Poul Christensen

<http://www.thistedmuseum.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%201970/Christensen,%20Poul%20%20%20Per%20Nittengryn.pdf>

Sandet fordrev dem.

1969 Tre gamle billeder fra Agger af Kr. Madsen

<http://www.thistedmuseum.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%201969/Madsen,%20Kr.%20%20%20%20Tre%20gamle%20billeder.pdf>

1966 Fra Agger sogn af Viggo Josepsen

<http://www.thistedmuseum.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%201966/Josepsen,%20Viggo%20%20%20%20Fra%20Agger%20sogn.pdf>

1964 Vang Klit sandflugt og bebyggelse af Torsten Balle II

<http://www.thistedmuseum.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%201964/Balle,%20Torsten%20%20%20Vang%20Klit.pdf>

1963 Vang Klit sandflugt og bebyggelse af Torsten Balle I

<http://www.thistedmuseum.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%201963/Balle,%20Torsten%20%20%20Vang%20Klit%20-%20Et%20blad%20af%20sandflugtens%20histori.pdf>

1961 Agger Sogn af H. Støvring Nielsen

<http://www.thistedmuseum.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%201961/Støvring-Nielsen,%20H.%20%20%20Agger%20sogn.pdf>

1957 Sandflugten i Thy 1660 – 1800 af H. Støvring Nielsen

<http://www.thistedmuseum.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%201957/Støvring-Nielsen,%20H.%20%20Sandflugten%20i%20Thy%201660-1800.pdf>

1975 Matrikel nr. 11a og 11b Af en Aggeregjendoms historie af Kr. Madsen

<http://www.thistedmuseum.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%201975/Madsen,%20Kr.%20Matrikulsnummer%2011a%20og%2011b.pdf>

1946 Af en svunden by`s saga af S. Th. Christensen Laug

<http://www.thistedmuseum.dk/Historisk%20Årbog/Årgang%201946/Christensen%20Laug,%20S.%20Th.%20%20Af%20en%20forsvunden%20Bys%20Saga.pdf>

Film som baggrundsmateriale

Film om fiskersamfund i Thy:

"Det blæser op til storm" <http://arkiv.thisted-bibliotek.dk/>

Film på Lokalhistorisk Arkiv, Thisted. 12 min. varighed. Filmen foregår i Agger og giver et indtryk af en tilværelse ved havet, fiskeriet, de usikre livsbetingelser og materielle vilkår i fiskersamfund i Thy.

Film om Kystsikring:

Debatfilm om vandstand og kyster fra Kystdirektoratet: **Vejret vil have sin vilje!**

<http://www.folketidende.dk/ny-film-om-vandstand-og-kyster>

Film om Sandflugt:

Film om sandflugt og bekæmpelse af sandflugt: Klitfogeden på arbejde.

<http://www.rubjergknode.dk/index.php?id=31>

Film om børnearbejde:

Børns vilkår – 2 verdner. Video: **Forskelle og ligheder**. 7. klasse på Sdr. Nærå Friskole og en gruppe børnearbejdere i Bangladesh lavet fem små film om Danmark og Bangladesh.

http://www.redbarnet.dk/To_verdener.aspx

Forslag til ekstra materiale om børnearbejde:

<http://www.skole-plan.dk/bornearbejde/konkurrence/fordybning.htm>

Film om Besættelsen i Stenbjerg. 2. verdenskrig:

<http://www.dfi.dk/FilmUndervisningen/Film-i-skolen/Undervisningsmaterialer/Temapakker/Anden-verdenskrig.aspx#Anden verdenskrig paa film>

På Lokalhistorisk Arkiv, Thisted er der bl.a. denne stum film der handler om flok deserterede georgiere i tysk tjeneste der mødes af de danske myndigheder. **Georgiere i Thy under Besættelsen.**

<http://arkiv.thisted-bibliotek.dk/>

I krigens spor. <http://arkiv.thisted-bibliotek.dk/>

Filmen er produceret af Jagtrådet kort efter befrielsen i 1945 og skildrer de ødelæggelser, som den tyske besættelse forvoldte langs den jyske vestkyst. Der er en del billeder fra bl.a. Hanstholm. Filmen er stum.

Film om Stranding – og Forholdet til andre lande

Film om en stranding. Drengen Hans' oplevelse af en stranding ud for Rubjerg knude i 1808.

<http://www.rubjergknude.dk/index.php?id=63>
